

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie



DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Jan Houška

Vztah Josefa Šusty k německé menšině v Čechách

The relationship of Josef Šusta towards the german minority in the Czech lands

Praha 2024

Vedoucí práce: prof. Vratislav Doubek, Ph.D.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Vztah Josefa Šusty k německé menšině v Čechách“ vypracoval samostatně a veškerou použitou literaturu a další prameny řádně označil a uvedl v přiloženém seznamu.

V Praze dne 30. 7. 2024

.....
Bc. Jan Houška

Poděkování

Tímto vyjadřuji svůj dík vedoucímu práce prof. Vratislavu Doubkovi, Ph.D. za veškerou pomoc s jejím zpracováním a za cenné rady a podněty.

Klíčová slova: Josef Šusta, české politické myšlení, německá menšina v Československu, sudetská otázka

Abstrakt:

Práci jsem zaměřil na zkoumání konkrétních aspektů politického myšlení Josefa Šusty, předního československého historika, prvorepublikového ministra školství a protektorátního prezidenta České akademie věd a umění. Josef Šusta byl literárně velmi činným autorem, jehož politické myšlení je upozadřováno ve prospěch jeho historiografické činnosti. Pro své názory na německou menšinu a její veřejné aktivity za druhé světové války byl v Československu po jejím skončení ostrakizován a obviněn z kolaborace. V důsledku tohoto tlaku spáchal sebevraždu. Ve své práci si kladu za cíl zjistit, jakou skutečnou povahu měly jeho politizující úvahy o řešení národnostní problematiky a konkrétně o postavení německé menšiny na českém území. Práce bude s tímto záměrem analyzovat nejen Šustovy texty vědecké a historické, ale především jeho veřejné projevy a publicistickou činnost. Předmětem zkoumání budou rovněž dokumenty soukromé povahy, které představují korespondence či memoárové a deníkové texty, pokud se je podaří dohledat v Šustově osobní pozůstalosti uložené v Národním archivu. V kontextu dobové diskuse nad národnostní otázkou a národnostní politikou se pokusím upřesnit politické myšlení Josefa Šusty především v meziválečné éře a v době protektorátní, kdy se Šusta na dané téma vyjadřoval nejčastěji.

Key words: Josef Šusta, czech political thought, german minority in Czechoslovakia, the Sudetenland question

Abstract in English:

This thesis will explore specific aspects of the political thought of Josef Šusta, a leading Czechoslovak historian, First Republic Minister of Education and Protectorate President of the Czech Academy of Sciences and Arts. Josef Šusta was a very active literary author whose political thought has been neglected in favour of his historiographical work. For his views on the German minority and his public activities during the Second World War, he was ostracized and accused of collaboration in Czechoslovakia after the end of the war. As a result of this pressure, he committed suicide. The thesis aims to find out the true nature of his politicizing thoughts on the solution of the nationality problem and, more specifically, the position of the German minority in the Czech lands. With this aim in mind, the thesis will analyse not only Šusta's scientific and historical texts, but above all his public speeches and journalistic activities. Documents of a private nature, such as correspondence or memoirs and diary texts, will also be examined, if they can be traced in Šusta's personal estate at the National Archives.

In the context of the contemporary debate on the national question and national politics, the thesis will attempt to clarify the political thinking of Josef Šusta, especially in the interwar era, with a specific focus on the period of First Czechoslovak Republic and the Protectorate of Moravia and Czechia.

Obsah

Úvod.....	7
1 Život a smrt Josefa Šusty.....	9
2 Texty Josefa Šusty věnující se německé problematice.....	19
2.1 Šusta, střízlivý vlastenec v době vlády rakouské.....	19
2.1.1 Nový Antipalacký (1913).....	19
2.1.2 Román Cizina (1914).....	23
2.1.3 Analýza a interpretace Šustových děl v době rakouské.....	26
2.2 Šusta jako skrytý obránce první republiky.....	27
2.2.1 Náš poměr k Němcům (1919).....	27
2.2.2 Dějiny Evropy (1922-1931).....	32
2.2.3 Dvacet let od počátku Velké války (1934).....	33
2.2.4 Sebeurčení Němců u nás (14. 9. 1938).....	35
2.2.5 Analýza Šustových textů v době prvorepublikové.....	37
2.2.6 Analýza Šustova vnímání koncepce němečtví.....	38
2.3 Šusta v době protektorátní.....	39
2.3.1 Říše a Čechy v dějinách (15. 3. 1942).....	40
2.3.2 Analýza Šustových protektorátních textů.....	45
3 Šustovo vnímání nacionalismu optikou teorií nacionalismu.....	47
3.1 Teorie etnosymbolismu (Anthony D. Smith).....	47
3.2 Analýza Šustových textů optikou teorie etnosymbolismu.....	49
3.2.1 Šustův národní mýtus a jeho vztah k vlasti.....	49
4 Srovnání Šustových textů se soudobými autory z období první republiky.....	52
4.1 Kamil Krofta.....	52
4.2 Emanuel Rádl.....	54
Závěr.....	56
Zdroje.....	58

Úvod

Předmětem práce je zkoumání vztahu Josefa Šusty, prezidenta České akademie věd a umění a bývalého čs. ministra, k separatistickému úsilí německé menšiny na českém území. Šusta coby významný představitel struktur spolupracujících v době Protektorátu Čechy a Morava s nacismem, spáchal 19. června 1945 kvůli obviněním z kolaborace sebevraždu skokem do Vltavy. Svůj život tragicky ukončil poté, co obdržel mnoho výhružných anonymních dopisů, a byl očerňován v tehdejší tisku. V dopise, který zaslal před svou smrtí ministru školství Zdeňku Nejedlému, Šusta tato obvinění odmítl. Naopak, sám sebe označil za oběť perzekuce nacistického režimu, která byla ke spolupráci donucena hrozbou násilí. Jelikož Šusta nebyl nikdy žádnou státní institucí z kolaborace obviněn, byla tato nařknutí pouze projevem veřejného soudu. Zásadním argumentem pro obvinění Šusty z kolaborace v tehdejších médiích byla poté představa, že se ve své akademické práci a funkci dopouštěl legitimizace požadavků německé menšiny v Čechách na připojení k Německu. Rovněž problematická byla poté jeho spolupráce s hlavními kolaborujícími osobami, jako byl zejména ministr školství a osvěty Emanuel Moravec.

Šusta, jako přední český historik i bývalý politik, byl doposud zkoumán pouze v rámci historických prací, přičemž tyto práce byly zejména biografického charakteru. Ze zmíněných dosavadních biografických prací je třeba vyzdvihnout zejména disertační práci M. Formánka „*Josef Šusta – president České akademie věd a umění (1939–1945)*“, či biografické pojednání Josefa Blümla a Petra Šámala. Diplomová práce se nicméně nehodlá věnovat pouze Šustově biografii, ale naopak si klade za cíl zkoumat Šustovo politické myšlení a zjistit, jakou pozici vůči státoprávním otázkám německé menšiny skutečně zastával.

Svou práci jsem orientoval na metodologii historického výkladu s využitím primárních archivních pramenů, zejména dochovaných relevantních Šustových textů, které jsou následně analyzovány metodou textové analýzy. Skrze tuto metodu se pokusím rozklíčovat Šustovu pozici nejen ohledně separatistických snah německé menšiny v Čechách, ale také jeho širší politické myšlení, které souvisí s nacionalismem a chápáním národa. Ke zjištění Šustovy názorové pozice práce poté komparuje jeho myšlenky s jinými Šustovými současníky, s nimiž si prokazatelně udržoval písemnou korespondenci, zejména Kamilem Kroftou a Emanuelem Rádlem. K širšímu pochopení Šustovy pozice se tato práce rovněž opírá o výklad teorií nacionalismu, vycházející zejména z teorie etnosymbolismu A. D. Smithe. Tímto postupem se snažím v práci dopátrat, zda byl Šusta nacionalistickým myslitelem a jakou podobu

nacionalismu zastával – to vše pro lepší pochopení jeho postojů zejména ohledně problematiky vlasti, nároku na ní a na to navázanou otázkou hranic.

Šusta sám procházel komplexním vývojem, během kterého se jeho pozice vůči těmto problémům vytvářela, a to zejména ve třech etapách: a) v období Rakousko-Uherska, b) v období Československa, c) v období Protektorátu Čechy a Morava. Ve všech třech obdobích psal texty, které byly k problematice německé menšiny v Čechách a zejména její samostatnosti relevantní. Z těchto textů můžeme vyčíst, že Šusta udržoval relativně konzistentní názorovou pozici, a kompletní samostatnost německé menšiny odmítal, s výjimkou období Protektorátu Čechy a Morava.

1 Život a smrt Josefa Šusty

Josef Šusta se narodil 19. února 1874 v Třeboni jako syn správce schwarzenberského treboňského panství Josefa Šusty staršího.¹ Otec Josefa Šusty, Josef Šusta starší, je mimořádně zajímavou osobností sám o sobě a je zjevné, že musel mít na svého syna značný vliv. Josef Šusta starší byl totiž sám mimo jiné literárním autorem.² Jednalo se o úspěšného rybníkáře a zemědělce, člena českého velkostatku, který zásadním způsobem ovlivnil hospodářský chov sladkovodních ryb v celé monarchii. Je znám zejména proto, že přivezl do Čech nové druhy ryb (candát, maréna, pstruh), ale také navrhl konceptuální soustavy rybníků, které dodnes jsou částečně používány. Rovněž se věnoval, jak prokazuje dochovaná literatura, hospodářským dějinám. I proto je znám jako „Nestor českého rybníkářství“.³ Josef Šusta mladší tedy vyrůstal v prostředí vlivného velkostatku, díky čemuž se mu dostalo velmi solidního a stabilního zázemí již v raném životě. Dá se jen spekulovat, jaký vliv mohlo mít toto zázemí na jeho politické myšlení. Vzhledem k blahobytu, který během Rakousko-Uherska Šustova rodina zažívala, se dá předpokládat, že cítil velmi dobrou soudržnost s tímto státem. Josef Šusta starší byl navíc zaměstnán u rodiny Schwarzenbergů, zejména u knížete Jana Adolfa II.,⁴ který byl sám znám svou sympatií k zahraničním vlivům a kulturám. Dá se tedy usuzovat, že Šustův otec řešil pouze ekonomické a hospodářské otázky, v čemž ho mohl jeho syn ve svém raném životě následovat.

Josef Šusta mladší studoval v Českých Budějovicích na gymnáziu Jana Valeriána Jirsíka v letech 1887 až 1891, kde údajně byl i spolužákem budoucího protektorátního prezidenta Emila Háchy.⁵ Následně studoval historii v Praze, kde byl žákem Jaroslava Golla, což je pozice, ve které je Josef Šusta nejvíce znám. Jeho generačním druhem byl v této době historik Josef Pekař. Oba byli následně vnímáni jako pokračovatelé Gollovy školy a jedni z předních českých historiků. Josef Šusta absolvoval i vzdělání ve Vídni (1893-1895) a studijní pobyt v Itálii (1896-1899).⁶ V Itálii také několik let žil. Titul PhDr. získal za disertační práci věnovanou Závišovi z Falkenštejna.⁷ Ještě během Rakousko-Uherska získal titul profesor všeobecných

¹ SOA Třeboň. Narození Josefa Šusty mladšího v matrice narozených pro město Třeboň. In: *DigiArchiv*. [online]. [cit. 2024-06-07]. Matrika N. 1867-1875, kniha 13. Farní úřad Třeboň. Dostupné z: <https://digi.ceskearchivy.cz/8027/253>

² Publikoval tři knihy: „*Výživa kapra a jeho družiny rybníčné*“ (1884), „*Pět století rybníčního hospodářství v Třeboni*“ (1889), „*Hospodářsko-rybářská těžba v rybnících*“ (1868)

³ JIROUŠEK, Bohumil. Josef Šusta, nestor českého rybníkářství. *Historický obzor*, 1998. ISSN 1210-6097

⁴ ŠUSTA, Josef. Můj otec. In: *Léta dětství a jinošství: vzpomínky I*. Praha: Melantrich, 1947, s. 53–76.

⁵ Tuto informaci se mi jednoznačně nepodařilo potvrdit archivním výzkumem, je nicméně uvedena v různých webových příspěvcích věnovaných Josefovi Šustovi. Poprvé jsem na ni narazil na této adrese:

KOŠINOVÁ, Marie. *Josef Šusta – historik*. [online]. In: *Třeboňsko.cz*, 8. 1. 2021 [cit. 2024-06-07]. Dostupné z: https://www.trebonsko.cz/josef-susta-historik?utm_source=rss&utm_medium=rss-nejnovejsi&utm_campaign=rss-cl-13106

⁶ NA ČR, fond Josef Šusta, inv. č. 727.

⁷ Tamtéž.

dějin Univerzity Karlovy (1910) a to za habilitační práci věnovanou papeži Piu IV.⁸ V roce 1911 mu byla nabídnuta politická kariéra v mladočeské straně (konkrétně od jejího politika Františka Fiedlera), kterou Šusta po „pečlivém zvážení“ dopisem odmítl, ale vyjádřil straně silné sympatie a domníval se, že „straně i národu“ by mohl sloužit lépe jako učitel nežli jako politik.⁹ Z této informace lze vyvodit, že Šusta vedl do této doby kvalitní a spořádaný život a stával se členem mezinárodní společenské elity v rakouské monarchii, kterou pravděpodobně nehodlal příliš ohrozit problematickými politickými názory. Zároveň ale prokazatelně zastával pozice sympatizující s mladočeskou stranou. V navazujících letech se Šusta rovněž věnoval i beletrii a vydal vlastní román „*Cizina*“ (1914).¹⁰ Vyjma tohoto románu a textu „*Nový Antipalacký*“ z roku 1913 se Šusta k národnostním otázkám vůbec nevyjadřoval, a naopak se zdá, že snad pod vlivem inspirace svým otcem neřešil politické otázky, a pouze se soustředil na ekonomické záležitosti a problémy.

Pozici Josefa Šusty za první republiky lze charakterizovat jako život úspěšného a váženého člena prvorepublikové akademické elity. Šusta je v tomto období na naprostém vrcholu své životní kariéry. Do první republiky vstupuje jako uznávaný odborník, neboť v této době již má za sebou působení jako děkan Filosofické fakulty (1916) a mimořádné členství v několika významných akademických institucích bývalého Rakousko-Uherska (zmiňme mimořádné členství České akademie (1916), mimořádné členství v Královské učené společnosti (1910) a členství v zemské komisi historické (1908)).¹¹ Již v roce 1919 je zaměstnán na ministerstvu školství jako znalec k přípravě náhradového zákona při pozemkovém úřadu.¹²

Vyjma skutečně rozsáhlé akademické činnosti a členství v mnoha akademických organizacích¹³ Šusta vstupuje i do politiky, i když není členem žádné politické strany, a to jako ministr školství ve vládě Jana Černého v letech 1920–1921.¹⁴ Jeho činnost na pozici ministra je nicméně velmi krátká a Šusta při ní nepřijímá žádné významnější zákony či opatření. Pouze udržuje ministerstvo v chodu. V roce 1923 je jmenován do čestného vedení Československého ústavu v Římě.¹⁵ V roce 1924 se rovněž stává členem první třídy České akademie věd.¹⁶

⁸ Tamtéž.

⁹ NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 1, spis 7.

¹⁰ ŠUSTA, Josef. *Cizina*. Praha: Bursík a Kohout, 1914.

¹¹ NA ČR, fond Josef Šusta, inv. č. 727.

¹² Tamtéž.

¹³ 1928 - předsednictvo Svobodné školy politických nauk, 1930 - membre associe pařížské Académie diplomatique internationale, 1932 - člen publikační komise I. třídy Akademie, 1935 - člen Československé národní rady badatelské, 1936 - člen akademického senátu Karlovy Univerzity

¹⁴ NA ČR, fond Josef Šusta, karton 1, jmenovací dekrety.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž.

Nicméně zásadní je okolnost, že Šusta trpí opakovanými zdravotními problémy již za první republiky. Jak dokládá archivovaná korespondence, Šusta poprvé žádá děkanát FFUK o dlouhodobou zdravotní dovolenou již v roce 1930,¹⁷ přičemž následně pak každoročně požaduje stejný typ dovolené až do roku 1938.¹⁸ Na základě dekretů děkanátu je umožněno Josefu Šustovi nejprve pracovat pouze tři hodiny denně a poté již jen tři hodiny týdně. Ve všech případech je stanoveno, že se jedná o dovolenou „*na zimní i letní semestr, s příslibem vytvářet alespoň seminární cvičení*“, což prokazuje, že Šusta se musel se závažnými zdravotními problémy potýkat již od roku 1930, a přesto s nimi působil ve veřejném životě. Tato informace je zásadní zejména proto, že Josef Šusta opakovaně uváděl zdravotní potíže během své protektorátní činnosti jako polehčující okolnost.

Zásadní je zmínit rovněž to, že Josef Šusta je z kolaborace poprvé obviněn již 23. října 1938, a to na stránkách Národních listů, kde jej obviňuje jeho kolega, profesor historie Václav Vojtíšek, takto: „*Stalo se i to, že práva naší univerzity zlehčovali a porušovali její vlastní profesori, a bylo nutno jich hájit proti Pekařovi, Kroftovi, Šustovi, Weignerovi a jiným. To vše byl vítaný materiál pro cizí propagandu, jež jej dovedla obratně přijmáti, překrucovati, a proti nám stavěti, aby dokázala, že zřízení Československého státu bylo zradou na kultuře a lidství*“.¹⁹ Josef Šusta se na základě těchto obvinění brání stížností rektoru Univerzity a je s ním vedeno disciplinární řízení, jehož výsledek se nicméně zřejmě nedochoval.²⁰ Nabízí se úvaha, zda – vzhledem k časové souvislosti – Šusta následně nevydal anonymní text „*Seburčení Němců u nás*“ jako protireakci proti tomuto obvinění.

V době první republiky je publikována drtivá většina Šustových literárních děl, z vybraných vyjmenujme například: „*Dějiny Evropy v letech 1812-1870*“ (1923), „*Světová politika v letech 1871-1814*“ (1924), „*Z dob dávných i blízkých*“ (1924)²¹, „*Dvě knihy českých dějin*“ (1935).²² Rovněž aktivně přispívá do různých periodik, zejména poté do *Venkova* a *Lidových novin*.

Josef Šusta je autorem článku „*Seburčení Němců u nás*“ v periodiku *České Slovo* ze 14. září 1938, který vychází jen krátce před uzavřením mnichovské dohody. Tento článek Šusta zveřejnil anonymně, přesto však byl dle vzpomínek Josefa Klika jeho autorem.²³ Dle výzkumu

¹⁷ NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 1, spis 4.

¹⁸ Vše stejný spis, každý jednotlivý výnos děkanství se uchoval. Jediný zásadní rozdíl je mezi lety 1934-1935, kdy děkanství ještě více snižuje počet hodin, které musí Josef Šusta pracovat.

¹⁹ Obvinění je dostupné jak v pozůstalosti Josefa Šusty, karton 1, tak i v Národních listech z 23. 10. 1938.

²⁰ Žádost o posouzení obvinění Šusta zasílá 4. 11. 1938, je připojena k obvinění v kartonu č. 1.

²¹ Za tuto knihu byla Šustovi mimo jiné udělena Státní cena za literaturu v roce 1924.

²² Informace o publikovaných knihách vychází zejména z bibliografie Josefa Šusty, která je součástí pozůstalosti a je dostupná v archivním katalogu.

²³ KLIK, Josef: *Vzpomínky na Josefa Šustu z doby okupace. Jihočeský sborník historický*, 1969, 38. ISSN 0323-004X

v této práci nelze pochybovat, že v tomto případě autorem Josef Šusta skutečně bude. V tomto článku Šusta nepřímou reaguje na politické požadavky SdP a popisuje svůj postoj k soužití Čechů a Němců a německé požadavky zesměšňuje. Text působí dojmem zapáleného vlastenectví, které je ovšem skrýváno v anonymním článku.²⁴ Šusta je v této době zároveň členem redakce *Českého časopisu historického*, kam v březnu 1938 píše recenzi na sborník Spolku pro dějiny Němců v Čechách „*Das Sudetendeutschtum*“.²⁵ O faktu, že je Šustova společenská pozice ohrožena, svědčí, že v listopadu 1938 čelí pokusu o odvolání jak z redakce časopisu, tak i z Historického klubu, a to na základě požadavků členů (dalších českých historiků – Prokeš, Roubík, Klepl) ohledně „zvýšení odbornosti“, „zlepšení nedostatku přesných a spolehlivých informací“ a „přebudování výchovy nových pracovníků“.²⁶ Ačkoliv nikdy předtím nebyl členem žádné politické strany, Šusta od 1. ledna 1939 vstupuje do Strany národní jednoty jako jeden z jejích zakládajících členů, což lze vnímat jako snahu ukončit tendence Šustova vyřazování ze společenského života.²⁷ Je zvláštní, že doposud spíše politicky neaktivní akademik (s výjimkou krátké funkce ministra školství) nyní aktivně vstupuje do politického života. Ovšem přináší to kýžené výsledky k udržení společenské prestiže. Šusta si totiž zachovává svou pozici v redakční komisi a společně s dalšími členy plánuje na začátek roku 1939 cyklus přednášek na půdě Filozofické fakulty Univerzity Karlovy „*Tisíc let českého národního vědomí*“, který je pravděpodobně reakcí na dílo *Tisíc let duchovního zápasu* Eduarda Wintera, profesora pražské německé univerzity, které vyšlo v roce 1938.²⁸ Winter byl dle Šustova dopisu na rozloučenou pro-nacisticky orientován, ale Šusta s ním byl údajně v době protektorátu „nucen“ spolupracovat v té míře, že od něj přebíral spisy a reagoval na ně.²⁹ Samotné texty přednášek se mi ale nepodařilo v archivech vypátrat a zřejmě se nedochovaly.

Není náhodou, že Šusta v této době aspiruje na funkci rektora Karlovy Univerzity,³⁰ a tento sled událostí tak mohl být součástí jeho kampaně v rámci univerzity. Šusta tak přednáší úvodní projev těchto přednášek a je přítomen na první z nich – na přednášce Karla Doskočila z 13. ledna 1939.³¹ Šustovi se nicméně nepodaří titul rektora univerzity získat, neboť dochází

²⁴ Viz kapitola „Sebeurčení Němců u nás“ v této práci, s. 18-20

²⁵ ŠUSTA, Josef. *Das Sudetendeutschtum*. *Český časopis historický*, 1938, 44, s. 558. ISSN 0862-6111

²⁶ MÚ-AAV ČR, fond Historický klub, karton 12.

²⁷ NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 1, členský průkaz 235.

²⁸ WINTER, Eduard. *Tausend Jahre Geisteskampf im Sudetenraum*. Salzburg, 1938.

²⁹ ŠUSTA, Josef. Šustův epilog. *Svobodné noviny*, 17. 6. 1945, 23, s. 3. ISSN 1802-6273

³⁰ FORMÁNEK, Martin. *Josef Šusta – prezident České akademie věd a umění (1939–1945)* [online]. Praha, 2014 [2024-07-03]. Dostupné z:

<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/52930/140028582.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

³¹ Tamtéž, s. 92

ke změně zákona a legislativnímu snížení věkové hranice pro odchod do výslužby u vysokoškolských profesorů, a to na 65 let. Místo Šusty je tak jmenován Bedřich Hrozný.

Jen o několik dní později, 16. ledna 1939, je ale zasloužilý vědec Josef Šusta jmenován prezidentem České akademie věd a umění. V této pozici nahrazuje Josefa Bohuslava Foerstera, významného hudebního skladatele. Tato souvislost opět není náhodná. Standardním postupem bylo, že prezident ČAVU má svůj mandát až do své smrti, což se ve Foersterově případě nenastalo. Byl odstraněn z ryze politických důvodů již na podzim roku 1938, což iniciovalo volbu jeho nástupce.³² Pro Šustu v této volbě hovoří několik faktorů. Vyjma toho, že je uznávaný vědec a odborník, mu pomáhá také fakt, že po většinu svého profesního života měl velmi blízko k agrární straně, a nyní byl i jedním ze zakládajících členů kolaborující Strany národní jednoty. Skutečnost, že se mu předtím nepodařilo získat rektorský mandát, pravděpodobně rovněž souvisela se Šustovou motivací se o tuto novou vysokou funkci ucházet. Motivací ale mohla být také právě snaha o použití Šusty jako člověka, který byl loajální vůči Straně národní jednoty. Zajímavým je i fakt, že Šusta je krátkodobě zvažován za nominanta na prezidenta Československa právě v kuloárech agrární strany, ovšem nakonec je vybrán jeho bývalý spolužák Emil Hácha.³³ To nicméně svědčí o tom, že Josef Šusta měl velmi blízko k vládnoucím strukturám k zemi, což mu pravděpodobně významně pomohlo k zisku této funkce.

Za protektorátu Šusta primárně pracuje na titulu „*Dějiny lidstva od pravěku k dnešku*“, pravidelně publikuje do historického časopisu a vytváří studii o Elišce Přemyslovně. Na jeho začátku je tedy literárně činný, ale jedná se o ryze odborné práce bez politického charakteru. Studie vychází ve sborníku *Česká žena v dějinách národa*.³⁴ Jako hlavní představitel Historického klubu se on a jeho další členové podílejí na revizi osnov učebnic dějepisu na základě spolupráce s ministerstvem školství a národní osvěty. Šustova revize ale neprošla cenzurním tiskem.³⁵

Šusta používá svou poměrně skrovnou autoritu prezidenta ČAVU k tomu, aby zařídil propuštění svého studenta Karla Stloukala, který byl zatčen v září 1939. Argumentoval mimo jiné i svým členstvím ve Svazu pro spolupráci s Němci.³⁶ Toto svědčí jako důkaz o jisté míře omezené autority, kterou si v protektorátu Šusta udržoval.

³² Tamtéž, s. 11

³³ KVAČEK, Robert. Prezident druhé republiky. *Emil Hácha: Před 70 lety zvolen třetím prezidentem ČSR*, 2008, s. 65. ISBN 978-80-87129-12-8

³⁴ ŠUSTA, Josef. Eliška Přemyslovna. *Česká žena v dějinách národa*, 1940.

³⁵ KLIK, Josef. Vzpomínky na Josefa Šustu z doby okupace. *Jihočeský sborník historický*, 1969, 38, s. 230. ISSN 0323-004X

³⁶ FORMÁNEK, Martin. Josef Šusta – prezident České akademie věd a umění (1939–1945). s.97

Rovněž se zastal profesora Jana Bělehrádka, který byl zatčen okupační správou, čímž mu pravděpodobně zásadně pomohl k záchraně života.³⁷ Mezitím také vystupuje v pravidelných rozhlasových přednáškách. První z nich pronáší dne 30. 9. 1939 k výročí svatého Václava. Svatováclavskou symboliku zde Šusta použil k vyzdvižení dobrého vztahu s Německem, který právě svatý Václav symbolizuje.³⁸

Josef Šusta už ale nedokázal pomoci svému studentovi Josefu Matouškovi, který byl popraven 17. listopadu 1939. Zde je důležité zmínit, že Josef Matoušek byl místopředsedou Českého svazu pro spolupráci s Němci, přičemž druhým místopředsedou byl právě Josef Šusta. Šusta svoje členství zdůvodňoval ve svém dopise na rozloučenou takto: „*Na vysvětlenou svého vstupu do „Českého svazu pro spolupráci s Němci“ mohu dáti toto vylíčení. V polovici srpna 1939 mne vyhledali...z příkazu státního presidenta páni advokáti K. Langer a inž. Fr. Havlena, a oznámili mi, že takový svaz bude úředně založen, a ježto má ryze kulturní, nikoliv politické poslání, že mne státní president chce jmenovati jeho předsedou*“.³⁹

Šustův student Josef Matoušek byl zároveň i členem Národního souručenství, kde byl vedoucím programové komise. Jeho otec, JUDr. Josef Matoušek, byl navíc bývalý ministr průmyslu a obchodu za Československou národní demokracii.⁴⁰ Matoušek, ačkoliv se sám nijak neúčastnil studentských procesů, byl jedním z organizátorů pohřbu Jana Opletala a hodlal ze své pozice předložit prezidentu Háchovi protestní memorandum proti násilí německých vojáků na studentech. Než to mohl ale učinit, byl tajnou službou Gestapo ještě 17. listopadu 1939 v brzkých ranních hodinách popraven jako první ze všech zajatých studentů. A to bez soudu a pouhé tři hodiny od svého zajetí.⁴¹ Fakt, že Šusta se pokouší ze své pozice pomáhat svým studentům, nicméně nemění nic na tom, že stále působí v protektorátních strukturách a nevyvíjí žádnou jinou formu protestu. Z důvodu poprav studentů se zřejmě cítí být ohrožen na své bezpečnosti a nehodlá svou omezenou autoritu riskovat, aby nakonec nedal v sázku vlastní život.

Jako prokázání Šustovy obavy o vlastní bezpečí může být i fakt, že *činnost Historického časopisu* je ukončena na základě nařízení protektora v roce 1941⁴² či že Šusta 15. 3. 1942 vydává svůj nejvíce kolaborující text „*Říše a Čechy v dějinách*“, který pomocí historizujících

³⁷ NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 1, děkovný dopis rektora UK prof. Bedřicha Hrozného a ředitele univerzitní kanceláře JUDr. J. Říhy.

³⁸ Text přednášky je uložen v Pozůstalosti Josefa Šusty v Státním ústředním archivu, inv. č. 157, karton 36.

³⁹ ŠUSTA, Josef. Šustův epilog. *Svobodné noviny*, 17. 6. 1945, 23, s. 3. ISSN 1802-6273

⁴⁰ PASÁK, Tomáš. *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 978-80-71842-55-2

⁴¹ Tamtéž, s. 108

⁴² Výnos říšského protektora z 13. května 1941.

argumentů legitimuje české spojenectví s Němci.⁴³ Šustovi současníci se domnívali, že byl prezentován bez Šustova vědomí a notně upraven a že k některým z textů bylo jeho jméno uměle přidáváno.⁴⁴ Při podrobné analýze okolností a textů nicméně není pochybností, že autorem je právě Šusta a že jde o zpětnou snahu o vyvinění jeho osoby.⁴⁵ Akademie věd a umění je přesunuta v roce 1942 přímo pod Ministerstvo školství a národní osvěty. Šusta tudíž opakovaně interaguje s ministrem Emanuelem Moravcem. Jejich vzájemné vazby jsou notně zajímavé, neboť svědčí o tom, že existovaly aktivní snahy o využití Šusty pro potřeby protektorátní propagandy. Šusta Emanuelu Moravcovi zaslal telegram odsuzující „zločinný útok na pana zastupujícího říšského protektora“ 6. 6. 1942.⁴⁶ A také „pod ministrovým nátlakem“ sepisuje do týdeníku *Přítomnost* článek „*Pekař a cizina*“, který je ovšem opět bez většího politického charakteru.⁴⁷ Šusta se nicméně dle vlastních slov snažil pro Moravce pracovat co nejméně, přičemž vždy argumentuje vlastní nemocí a neschopností plnit ministrovu požadavky.⁴⁸

Přesto se u Emanuela Moravce těšil velké míře úcty a obdivu. Podle vzpomínek pamětníků⁴⁹ byl Moravec na Šustu „neustále nalepen a vnucoval se mu“, a to ať už drobnými dary (víno, busta Josefa Pekaře), pozváním na oslavu Šustových 70. narozenin (které musely být zrušeny, aby nebyly zneužity protektorátní správou), či například nabízením osobního automobilu k odvezení domů z důvodu špatného zdravotního stavu. Dle stejných vzpomínek Šusta Moravce nenáviděl a pociťoval k němu „fyzický odpor“.⁵⁰ V březnu 1944 postihuje Josefa Šustu mrtvice, a v důsledku toho téměř nevyvíjí žádnou vědeckou činnost. Je nicméně jmenován do čestného výboru tzv. Ligy proti bolševismu, kde je mu dokonce nabízeno její předsednictví, což odmítne. Podobně je jmenován členem Národní rady české a je přítomen schůzi, kde dojde na vyřazení Edvarda Beneše z českého národa.⁵¹ Ve všech případech se ale zpětně vmlouval na špatný zdravotní stav a argumentoval, že v těchto organizacích sice byl, ale snažil se vyhýbat docházení do jejich schůzí.

Dne 19. června 1945 vychází v platnost Dekret prezidenta republiky „*o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech*“, v jehož

⁴³ NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 36, inv. č. 168.

⁴⁴ MÚ-AAV ČR, fond ČAVU, kart. 334, inv. č. 1094.

⁴⁵ Viz kapitola „Říše a Čechy v dějinách“, strana 21 této práce.

⁴⁶ MÚ-AAV ČR, fond ČAVU, sign. III-B, kart. 1942, spisy 1942, telegram MŠANO z 6. 6. 1942, č. j. 724.

⁴⁷ ŠUSTA, Josef. *Pekař a cizina. Přítomnost*, 1943, 17, č. 7, s. 98-100 a č. 8, s. 114-116.

⁴⁸ ANM, fond Josef Klik, inv. č. 1129, zpráva Karla Hetteše.

⁴⁹ KLIK, Josef. *Vzpomínky na Josefa Šustu z doby okupace. Jihočeský sborník historický*, 1969, 38, s. 234. ISSN 0323-004X

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ MÚ-AAV ČR, fond ČAVU, kart. 334, inv. č. 1094.

paragrafu §3 je uvedeno, že „*Kdo v době zvýšeného ohrožení republiky propagoval nebo podporoval fašistické nebo nacistické hnutí, nebo kdo v oné době tiskem, rozhlasem, filmem nebo divadlem, nebo na veřejném shromáždění schvaloval nebo obhajoval nepřátelskou vládu na území republiky nebo jednotlivé nezákonné činy okupačních velitelství a úřadů a orgánů jim podřízených, trestá se, nedopustil-li se činu přísněji trestného, za zločin těžkým žalářem od pěti do dvaceti let, spáchal-li však takový zločin v úmyslu, aby rozvrátil mravní, národní nebo státní vědomí československého lidu, zejména československé mládeže, trestá se těžkým žalářem od deseti do dvaceti let, a za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem od dvaceti let až na doživotí, nebo smrtí*“.⁵² Tohoto dekretu se ale již Josef Šusta, jehož tělo bylo nalezeno 31. května 1945 na jezu u Roztok u Prahy, nikdy nedočkal a jen těžko uvažovat, jak by dle něj mohl být souzen.⁵³

Okolnosti smrti tohoto bývalého ministra a protektorátního prezidenta České akademie věd a umění jsou nejasné, a to i přes to, že zasílá údajně hned dva různé dopisy na rozloučenou. Jeden dopis je odeslán soudobému ministru školství Zdeňku Nejedlému a nikdy nebyl publikován. Druhý, zřejmě kopie stejného dopisu, je odeslán příteli a sousedovi Josefa Šusty, historiku PhDr. Karlu Stloukalovi. Ještě v roce 2014 byl originál v soukromých rukou pamětníka.⁵⁴ Tato verze dopisu byla navíc otištěna ve *Svobodných novinách* krátce po Šustově smrti.

Přesné datum smrti Josefa Šusty není známo, je ale odhadováno na 27. nebo 28. května 1945. V parte je jako datum uveden 27. květen, kdy byl Šusta dle očitých svědků spatřen, jak naposledy opouští svůj dům na pražské Hanspaulce.⁵⁵ Šusta svůj život ukončuje ve věku 71 let jako duševně i fyzicky těžce nemocný člověk.⁵⁶ Jak sám uváděl na jaře 1944: „*Animálně se mi daří dobře, duševně však hrozně. Věřte, že bych se radši neviděl, že bych radši nežil. Život je pro mne děsným utrpením. Jen touha dočkati se konce války a touha dokončit práci mě drží při životě...Znám svou chorobu. Prožil jsem jí s Pekařem až do konce. Pocit, že skončím jako Pekař, je pro mě hrozný*“⁵⁷. Zde Šusta referuje na smrt svého dobrého přítele z Gollovy školy Josefa Pekaře z roku 1937, která jej emocionálně velmi zasáhla.

⁵² ČESKOSLOVENSKO. Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. In: Sbírnka zákonů a nařízení státu československého, 1945, částka 9, s. 25-31. ISSN 1804-0705. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=16&r=1945>

⁵³ NA ČR, fond Ministerstvo školství a národní osvěty, osobní spisy Josefa Šusty.

⁵⁴ Výpověď pamětníka vycházející ze sokolského časopisu Hanspaulka. Viz: KOŠTÁL, Karel. Několik hrobů na hřbitově u sv. Matěje. *Hanspaulka*, 2014, 17(2).

⁵⁵ KOSTLÁN, Antonín. *Druhý sjezd československých historiků (5. - 11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepiscství v letech 1935–1948*. Praha: Archiv AV ČR, 1993. ISSN 0323-1313

⁵⁶ MÚ-AAV ČR, fond Josef Šusta, inv. č. 1095, s.2n.

⁵⁷ Tamtéž.

Josef Šusta si bere život po sérii obvinění z kolaborace v tisku a obdržení desítek výhrůžných anonymních dopisů, které chodily jak na jeho domácí adresu, tak na adresu České akademie věd a umění.⁵⁸ Obvinění jsou ale zveřejňována pouze v novinách a v anonymních dopisech, přičemž se dochovaly pouze některé novinové články. Viz například článek ve *Svobodných novinách* z 3. 6. 1945 ke smrti Josefa Šusty s názvem „*Dospolupracovali*“, jehož autor vystupuje pouze pod iniciály „j.s.“: „*Šusta a ti druzí nepochybně milovali svůj národ, jako svůj národ milují lidé prostí, a možná, že i o to více, oč znalečtěji, bohatěji a intensivněji. Nejde tu o zradu Jidášovu, ale spíše o zapření Petrovo...Nešťastný Šusta nespáchal sebevraždu teprve 27. května – sebevražedné už bylo jeho odhodlání, doporučit vražděnému národu, aby spolupracoval s vrahem*“.⁵⁹

Po zveřejnění dopisu na rozloučenou redakci *Svobodných novin* je opravena původní glosa tak, že 16. 6. 1945 vychází následující vyjádření: „*Šusta zůstavil vysvětlení o svém rozhodnutí jednak v dopise, určeném universitnímu profesoru dr. Karlu Stloukalovi, jednak v Poznámkách, jež na dopis navazují. Můžeme oba dokumenty uveřejniti (dnes otiskujeme dopis), a tím zároveň opravit glosu, otištěnou ve Svobodných novinách 3. června a podepsanou šifrou j.s.*“.⁶⁰ Dopis určený Karlu Stloukalovi byl otištěn v celkem třech různých výtiscích *Svobodných novin* (16. 6.-18. 6.), přičemž dochovány jsou pouze dva výtisky z 16. 6. a 17. 6. V prvním výtisku Šusta víceméně dává instrukce Stloukalovi k vyřízení jeho pozůstalosti a zejména připravovaných a sepsaných spisů a knih. V druhém výtisku vysvětluje zejména svoje členství ve Svazu pro spolupráci s Němci, kde argumentuje, že mu bylo řečeno, že jde o kulturní organizaci, a předsednictví mu bylo oznámeno zástupci prezidenta Háchy. Sám se poté „snažil na jejich schůze nedocházet“ a pokud jich již byl přítomný, dle vlastních slov se na nich nijak neangažoval. Podobně obhajuje i jakékoliv další interakce s německými důstojníky – ze všech se prý vymlouval a snažil se jim vyhnout, dokud to bylo možné.⁶¹ Otištění dopisů má na Šustovu reputaci pozitivní efekt a veřejné mínění vůči němu se obrací. Pravděpodobný autor původní urážlivé glosy, Jaroslav Stránský, se na adresu Šusty sám vyjadřuje v roce 1947 již jako ministr školství při připomenutí obětí nacismu na druhém sjezdu

⁵⁸ Viz rozhovor autora disertační práce „*Josef Šusta – prezident České akademie věd a umění (1939–1945)*“ Mgr. Martina Formánka s MUDr. Evou Volšickou, vnučkou Josefa Šusty. s. 135

⁵⁹ j.s. *Dospolupracovali. Svobodné noviny*, 3. 6. 1945, 11, s. 3. ISSN 1802-6273

⁶⁰ ŠUSTA, Josef. Šustův epilog. *Svobodné noviny*, 16. 6. 1945, 22, s. 3. ISSN 1802-6273

⁶¹ ŠUSTA, Josef. Šustův epilog. *Svobodné noviny*, 17. 6. 1945, 23, s. 3. ISSN 1802-6273

československých historiků: „Připojme k nim i vzpomínku na Josefa Šustu, o němž už není pochybnosti, že i on byl obětí německých násilníků.“⁶²

V druhé verzi dopisu na rozloučenou, určené svému nástupci Zdeňku Nejedlému, popisuje pohnutky svého jednání Josef Šusta takto: „*Ohrožen úplným rozvratem duševních sil volím dobrovolnou smrt a můžete v tom rozhodnutí viděti i pokus o odčinění slabosti, které jsem snad podlehl v těžké válečné době... Ujišťuji Vás však s plnou odpovědností toho, který stojí před prahem věčnosti, že cokoliv jsem tu učinil, vše se stalo nejen **pod neodolatelným tlakem hrubého násilí**, nýbrž také z přesvědčení, že tím mohu aspoň trochu zachraňovat naši inteligenci před úplným vyhubením, které jí podle mého přesvědčení hrozilo zcela podle vzoru Polska. Jednal jsem v domnění, že nemohu činiti jinak před svým svědomím na zodpovědném místě, na než mne krutý osud postavil“.*⁶³

⁶² Projev ministra školství a osvěty Jaroslava Stránského (Dokument č. 5) dostupné v: KOSTLÁN, Antonín. *Druhý sjezd československých historiků (5. - 11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepisceví v letech 1935–1948*. Praha: Archiv AV ČR, 1993, s. 204-205. ISSN 0323-1313

⁶³ HANZAL, Josef. Poslední dopis Josefa Šusty. *Dějiny a současnost*, 1991, č. 3, s. 52. ISSN 0418-5129

2 Texty Josefa Šusty věnující se německé problematice

2.1 Šusta, střizlivý vlastenec v době vlády rakouské

Prvotní analyzované texty vychází z období raného dvacátého století a zachytávají Šustu v době konce postupně se hroutícího Rakousko-Uherska. Šusta, který doposud v Rakousko-Uhersku prožil celý život, se ve svých textech poprvé ve věku téměř čtyřiceti let věnuje českým národnostním otázkám. Připomeňme, že Šusta kuloárně zájem o tyto otázky měl – ostatně, jak jinak lze chápat nabídku členství v mladočeské straně z roku 1911, kterou odmítá se slovy „*mohu národu sloužit lépe jako učitel, nežli jako politik*“.⁶⁴ Latentně tak do této doby zřejmě vyjadřuje sympatie zejména této straně. Vezmeme-li v úvahu, že je možné, že se starší texty nedochovaly, je spíše pravděpodobnější, že se Šusta zkrátka věnoval skutečně do této doby nesouvisející akademické činnosti, zejména historické. Víme, že v roce 1913 má Šusta za sebou již úspěšnou akademickou kariéru, kterou by radikálnější texty mohly ohrozit, zvláště poté v době válečné. Šusta se tak raději „drží zpátky“, ale texty k tématu přesto nalézt lze. Šustovy myšlenky je tak možno v této době charakterizovat jako „střizlivě vlastenecké“ – Šusta má zájem na rozvíjení českého národa a obrany jeho symbolů, ale nacionalistickou konfrontaci vede pouze v akademické sféře, zachovává jinak nevýrazný apolitický postoj.

2.1.1 Nový Antipalacký (1913)

Josef Šusta se věnoval tématu vztahu českého a německého národa prostřednictvím různých textů většinu druhé půlky svého života. Prvním textem, který se mi podařilo ohledně tohoto tématu aktivně dohledat, se zdá být text „*Nový Antipalacký*“, který Josef Šusta píše v roce 1913 do *Historického časopisu*.⁶⁵ V této době je Josefu Šustovi 39 let a je již profesorem na Univerzitě Karlově. Samotný text je ve skutečnosti recenzi či posudkem na dílo Bertholda Bretholze, německého moravského historika, s názvem „*Geschichte Böhmens und Mährens bis zum Aussternben den Přemysliden (1306)*“. V tomto díle se Bretholz věnuje právě vývoji česko-německých vztahů a jejich historii.⁶⁶ Zde můžeme vnímat Šustův akademicky konfrontační postoj. Šusta svou recenzi pojmenovává „*Nový Antipalacký*“ proto, že tím reaguje na předmluvu tohoto díla, ve které „*autor s nespravedlivostí u historika nepochopitelnou stručně a drsně charakterizuje Palackého jako historika-vlastence, obětujícího bez rozpaků a vědomě vědeckou pravdu národnímu zisku*“, přičemž Bretholz dle Šusty o své knize až příliš

⁶⁴ NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 1, spis 7.

⁶⁵ ŠUSTA, Josef. *Nový Antipalacký*. *Český časopis historický*, 1913, 19. ISSN 0862-6111

⁶⁶ Tamtéž.

troufale usuzuje, že „zboří celou Palackým vybudovanou představu o době Přemyslovské a zbuduje na troskách nepravd správnější názor celkový“.⁶⁷

Důležité je říci, že Josef Šusta se tedy vůči této knize touto recenzí vcelku zásadně vymezuje. Nejprve vyzdvihuje, že je kniha poutavě napsána, že rovněž vyzdvihuje autorovu „odvahu“ pokusit se narušit Palackého koncepci a vyprostit českou historiografii ze svázanosti „škorpení o jednotlivostech“. Jak uvádí: „Svědomitý referent musí nejprve zdůraznit tuto stránku jeho práce, třebaže v knize samé není vyložena hned v prvních, ale až v posledních kapitolách“. Šusta dále rozebírá některé problematické teze, které Bretholz ve své knize prezentuje. Zejména se jedná o Bretholzovu polemiku s touto tezí Františka Palackého: „Čechy až do sklonku 12. věku byly zemí ryze slovanskou, v níž živel německý nehrál podstatné úlohy, nýbrž tvořil drobné cizinecké ostrůvky, působě zvenčí, nejčastěji nepřátelsky, na český stát... Vývoj však na počátku 13. věku byl náhle přerován invází řádů německých, a dvůr a šlechta odcizují se českému jazyku, a přejímají cizí, feudální zvyky. Vlna německého proudění k východu zněmčila poté Slezsko, a sahala až do Sedmihrad, a způsobila také v Čechách osudný přelom vývoje a ztrátu jeho slovanského rázu. Králové poslední z rodu Přemyslova, hlavně Václav I. a jeho slavný syn... vyhlubovali vědomě koryto tomu, zejména zřizováním nových osad měšťanských, že v nich německý živel našel baštu nejpevnější a vtiskl zemi trvale ráz dvoujazyčný“.⁶⁸

Jak Bretholz, tak i Šusta nezpochybňují vývoj událostí po 13. století zhruba způsobem, který nastiňuje Palacký. Bretholz ale argumentuje přítomností německého živlu ještě daleko před 13. stoletím a vymezuje se proti tomu, že by teprve až velkou kolonizací řízenou z řad vládců mělo dojít ke dvojitému národnostnímu charakteru země. Bretholz se domnívá, že takový proces by byl umělý, a označuje jej za Palackého „fable convenue“.⁶⁹ Bretholz tvrdí, že veřejný život v Čechách byl ovlivněn „zřejmým a trvalým“ soužitím Němců společně se slovanskou většinou v zemi již od doby Karla Velikého. Toto dokazuje podobností se sousední Míšní, Bavorskem a Švábskem, kde byl podobný vývoj. Přirovnává „vévodu českého“ k vévodovi bavorskému v tom, že „správu země vedou oba zcela podle hrabské soustavy franské, které bylo prvním zřízením zemským, a před ním žádného slovanského zřízení tu nebylo“.⁷⁰ Rovněž uvádí, že nedošlo k žádnému „umělému“ zakládání měst českými vévody a králi, ale města vznikla zejména ze starších německých osad.

⁶⁷ Tamtéž, strana 1. článku (v pramenu uvedeno jako strana 420).

⁶⁸ Tamtéž, strana 2. článku (v pramenu 421).

⁶⁹ ŠUSTA, Josef. Nový Antipalacký. *Český časopis historický*, 1913, 19. ISSN 0862-6111

⁷⁰ Tamtéž, strana 2. článku (v pramenu 421).

Josef Šusta je poté k Bretholzově argumentům kritický. Jeho posudek je primárně akademického, odborného charakteru. Jmenovitě uvádí, že „*přes zjevnou nepravděpodobnost argumentů zdá se, že (tuto práci) nelze brát na lehkou váhu*“. A to předně proto, že je kniha významná a populární v Rakousku. Jak popisuje: „*Nezáleželo by na tom, co soudí o knize tisk vídeňský, který jí již pasoval na „první skutečně kritické dějiny české“...a kde jakýsi dr. Em. Schwab ... předává Bretholzovi věnec vítězný, opentlený podivnými fábory zkřivených tvrzení o vývoji české historiografie*“.⁷¹ Šusta je totiž překvapený, že kniha našla odezvu i mezi českými odbornými autory, kdy ji například profesor Novotný přejímá bez výhrad do vlastních děl jako „cennou knihu“.

Šusta si pokládá stejné otázky jako Bretholz, ale nachází na ně jiné odpovědi. Prokazuje, že Bretholz není schopen dát jednoznačné důkazy existence většího počtu usedlého německého obyvatelstva v Čechách v době, o které mluví. Jako zejména zarážející se ukazuje například Bretholzův argument o tom, že „*číslo pět má v ústavních poměrech českých nesmírný význam, protože Bavoři byli vedeni při svém příchodu pěti knížaty*“, což Bretholz následně demonstruje na tom, že „*Slavník měl podle Kosmy pět hradů, v boji proti Frankům bylo pět náčelníků, Lučané se dělili na pět větví, a původní knížectví české bylo tvořeno z pěti Urgaue*“, což Šusta smetává jako nesouvisející kombinace, které nepředkládají žádný faktický argument. Sám poté všechna tato tvrzení vyvrací. Například uvádí, že v boji proti Frankům bylo náčelníků podle určitých pramenů pět, ale podle jiných šest a podle dalších zase čtrnáct. Šusta dále poukazuje na další Bretholzovy argumenty svázané s původními pěti bavorskými knížaty, podivující se de facto nad tím, kolik toho Bretholz dokázal z této informace odvodit.

Šusta rovněž porovnává rozdíl mezi Bretholzovým současným dílem a jeho předchozím dílem „*Dějiny Moravy*“, přičemž se pozastavuje nad tím, že v obou dílech má Bretholz rozdílný výklad česko-německých dějin. Například uvádí, že sám Bretholz ve svém starším díle uváděl, že: „*(absenci širšího vlivu německého před 13. stoletím) lze vysvětliti přirozenou záštitou, kterou měly Čechy v mocných lesnatých pomezích pásech horských, jimiž žádné široké řeky neukazovaly cestu zástupům jezdeckým*“.⁷² Šusta se tedy domnívá, že pouze účelovým zvyšováním vlivu a významu Východofranské říše na Čechy může Bretholz uvádět svoje argumenty, pro které ale nejsou v pramenech důkazy. V lepším případě tak vychází ze zdrojů nepřímých, v horším případě nemá zdroje žádné a jde pouze o jeho domněnky. Jako příklad této kritiky poté demonstruje Bretholzův vymyšlený argument, že pakliže máme důkazy pro

⁷¹ Tamtéž, strana 424 v pramenu.

⁷² ŠUSTA, Josef. Nový Antipalacký. *Český časopis historický*, 1913, 19, s. 425. ISSN 0862-6111

franské instituce už v 9. století, ale nemáme důkazy pro slovanské/české instituce až do 12. století, logicky musely být do té doby podřízeny institucím franským. Toto hodnotí slovy: „*Nepředpojatému posuzovateli musí být jasna pochybná logika tohoto důkazu*“.⁷³

Šusta tedy zpochybňuje vědecké závěry Bretholze o vývoji vlivu německé menšiny jako celek. Šusta zastává konzervativně vlasteneckou pozici prosazující české národní zájmy, ale zároveň uznává dvoujazyčnou podobu státu. Přesto legitimuje textem i historicky danou přítomnost Němců na českém území. Zajímavý je i poznatek, že Bretholzovi de facto vytýká, že ačkoliv se vymezuje vůči Františku Palackému, nezná práci dalších českých autorů na toto téma a jejich výzkum ignoruje. Vyjmenovává poté například V. A. Šemberu, V. Brandla, ale pochopitelně i J. Golla a jeho školu (kam patří i on sám).⁷⁴ Zmiňuje, že Bretholz alespoň cituje Josefa Pekaře a jeho článek „*O správním rozdělení země české do 13. století*“, ale cituje jej začátečnický, bez znalosti jeho širšího díla, čímž přisoudil jeho článku úplně jiný význam, který autor Josef Pekař vyvrací.⁷⁵

Celé dílo je tedy protkáno kritikou názoru, který Bretholz představuje. Šusta v podstatě celou tuto myšlenkovou koncepci zahazuje jako fabulus, ale vcelku striktně se drží myšlenek Františka Palackého.

Uznává tedy historicky danou přítomnost Němců v raném středověku, ale brání se de facto účelovému zveličování jejich vlivu, který podrývá slovanský charakter Čech v kritické době raných Přemyslovců. V případě mnoha středověkých panovníků z řad Přemyslovců se Šusta rovněž ohrazuje proti původnímu textu. Zabraňuje tedy jisté formě poškozování národnostních symbolů, kterými se stávají v tomto případě historičtí panovníci. Bretholz je totiž vůči různým českým panovníkům extrémně kritický a dopouští se „zkřivení“ a demonizaci jejich charakteru se zjevným politickým podtextem.⁷⁶ Šusta následně tvrdí, že se jedná v mnoha případech o účelovou politickou karikaturu, což je něco, co do akademické práce patřit nemá a snižuje to její hodnotu. Následně svoje hodnocení uzavírá tím, že „*národně nepředpojaté bádání...má v kruhu českých historiků mnohem více zástupců, nežli Bretholz připouští, a přiznává se k názoru, že mnohé z tvrzení Palackého...je dlužno opustiti, ale přes to nelze pochybovati o tom, že z jeho velikého díla zůstane mnoho trvalých pilířů, zatímco... (Bretholz)*

⁷³ Tamtéž, s. 427.

⁷⁴ Tamtéž, s. 428.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž, s. 442. Jedná se například o Bretholzovo tvrzení, že „*vévoda Spytihněv II. byl hrozný tyran, co vyháněl Němce a byl otcem vdov*“ či obvinění, že Přemysl Otakar II. byl „*politická houba, co pouze nasávala názory svého Německého dvora*“.

vybudoval svůj spis s žurnalistickou obratností a skutečným znásilňováním pramenů, s jakým se u něj (Bretholze) setkáváme co krok“.⁷⁷

Obecně se tak dá říci, že Šusta legitimuje v roce 1913 německou přítomnost v českém pohraničí, ale usiluje o obranu českých národních zájmů a je českým vlastencem. Jeho myšlenky směřují k podpoře společně sdíleného státu, který je odolný vůči externímu německému nacionalismu. Sám sebe ale stále vnímá jako „národně nepředpojatého“ badatele, zatímco Bretholze obviňuje ze zaujatého německého nacionalismu.

2.1.2 Román Cizina (1914)

Ačkoliv jde o jediný román Josefa Šusty, může nám sloužit k pochopení Šustovy pozice jako jakéhosi „střízlivého vlastence“. Ústředním tématem knihy je totiž Šustův vztah k národnostním otázkám, zejména k pozici vlastního vlastenectví, a v tomto směru se tedy jedná o mimořádně cenný zdroj informací pro pochopení vnitřních pocitů Šusty v této době.

Děj románu je silně inspirován Šustovými cestami po Itálii. Šusta v Itálii studoval v roce 1897 a Řím byl zásadním tématem jeho historické práce. Šusta pravidelně cestoval v mnoha zemích, ale v Itálii rovněž žil. Ústředním námětem románu je „protiklad velké a bohaté ciziny a chudého domova“, který reflektuje Šustův dojem ze zahraničních cest a styků s „velkou“ evropskou kulturou. Hlavní postava románu Karel, advokát a bývalý poslanec, je ztělesněním samotného autora. Cizina je prodchnuta debatami o podstatě nacionalismu, imperialismu a dalšími fenomény charakteristickými dle autora pro 19. století. Zejména zajímavá je pozice spisovatele samotného, který skrze postavu Karla stanovuje svoje vlastní postoje. Národní identita je dle něj neměnitelným, téměř biologickým jevem, ale stavět na ní cokoli víc je symbolem iracionality, která vede vždy k násilí. Šusta sám uvádí: „*Cítil jsem své češství vždy a uvědoměle jako přirozenou podstatu své bytosti a nezrušitelný závazek své krve, ale trpkosti, které vyrůstaly z poměru obou národností místní půdy budějovické, mi zůstaly trochu cizí*“.⁷⁸

Šusta tedy vnímá národ jako něco biologicky neměnného, ale nebrání se otevírání světu. A to i navzdory tomu, že jde o otevírání bolestivé. Hlavní postava Karel nejdříve v Itálii nachází vše, co mu doma scházelo – idealizuje si italskou kulturu a historii a seznamuje se i s dalšími mezinárodními badateli, jako je například anglický lord Foxter. Karel rovněž navazuje romantický vztah s cizinkou Biancou, dcerou místního senátora.⁷⁹ Také žije v domácnosti rakousko-italské šlechtičny, jejíž služebnictvo je tvořeno z řad Itálie podrobených národů.

⁷⁷ ŠUSTA, Josef. Nový Antipalacký. *Český časopis historický*, 1913, 19, s 445. ISSN 0862-6111

⁷⁸ LACH, Jiří. Šustovy italské pobyty a jejich odkaz v románu Cizina. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: 9. ročník odborné konference (11.-12. října 2000)*. Olomouc: Státní vědecká knihovna. ISBN 80-7053-219-X

⁷⁹ ŠUSTA, Josef. *Cizina*. Praha: Bursík a Kohout, 1914.

V cizí zemi obklopen cizinci je Karel otevřený novým věcem a zkušenostem a vystupuje jako zcela racionální jedinec, který národní identitu vnímá jako danost, ale také ji příliš neprožívá. V tomto směru imituje zjevně pozici samotného Šusty. Není ostatně ani náhoda, že obě postavy jsou podobně staré (zhruba čtyřicet let) a většinu svého života tak prožili bez nějakého velkého vlastenectví. Ostatně, ačkoliv je v Itálii, žije v prostředí, kde jsou i další a další cizinci – Němci, Dánové, Francouzi. Zdá se, jako by byl své národní identitě fakticky i metaforicky „vzdálen“. Zpočátku je rovněž vzdálen i problémům národnostních otázek. I proto žoviálně debatuje o italsko-libyjské válce s italským důstojníkem a sám vnímá válku téměř jako zábavu z novin. Zdůrazněme, že přesto, že postavu Karla v románu představuje bývalý říšský poslanec, politika jej *nezajímá*, neboť je dle jeho vlastních zkušeností „*plná lhaní a lhářů, kteří pouze manipulují potencionální voliče*“.⁸⁰

První polemiky vycházejí z podstaty imperialismu, a to v debatě o výše zmíněné italsko-libyjské válce mezi senátorem, otcem Biancy, a sochařem Ondřejem.⁸¹ Postava Ondřeje je zjevně analogická k jakémusi iracionálnímu emočnímu já Šusty, které snad má vlasteneckou povahu a vnímá národní určení jako velmi důležité. Ondřej argumentuje, že národní sebeurčení pocítují přece i oni, Libyjci, které Italové ovládají, a že je nepřijatelné, aby Italové na to reagovali střelbou z pušek do lidí. Senátor Ondřejovi odpovídá argumentem o rozdílech mezi „ideály“ a „nezbytnostmi“ – nezbytností podle něj je, aby Itálie ovládala Libyi, protože přece Italové potřebují libyjskou půdu a libyjské ruce. Potřebují je proto, aby se zlepšila jejich vlastní ekonomika, čímž bude zajištěn blahobyt jejich národa. Ondřejovy argumenty, že takových věcí by se snad dalo zajistit spravedlivým obchodem i bez války, senátor smete – nevnímá totiž Libyjce jako nic víc než divochy, se kterými jednat jako s rovnými nejde.⁸² Argumentující kulturní a civilizační převahou, senátor Ondřejovy argumenty úplně otočí – naopak, je to dobře, že Itálie obsazuje celou Libyi, protože přece Libyjci by se jinak zabíjeli navzájem. Odmítá proto mír mezi národy – je to ideál, a tím pádem je nedosažitelný. Dle něj je třeba „udeřit vlastní pěstí do stolu“ prostřednictvím praktické politiky, klidně i na úkor druhých, aby se dosáhlo „spravedlnosti“ – jenom to je podle něj skutečné budování národa a národního státu. „*Národní stát není jen bouda k tomu, aby se v ní všem, co stejně mluví, bezpečně spalo. Je to rudý trs korálů, který obětí tisíců a tisíců roste nad hladinu z hloubi a chce vévodit oceánům*“.⁸³

⁸⁰ ŠUSTA, Josef. *Cizina*. Praha: Bursík a Kohout, 1914, s. 32.

⁸¹ Tamtéž, s. 60-67.

⁸² Tamtéž, s. 62.

⁸³ Tamtéž, s. 65.

Debata se ale rychle přesune i na otázky národů uvnitř Rakousko-Uherska a náhle je do ní vtažen i Karel. Ten je jako bývalý poslanec totiž považován za experta. Leč když se má do debaty zapojit, Karel se z ní vymluví. Tím symbolicky prezentuje Šustův téměř bojácný postoj ohledně národnostních otázek.⁸⁴ Karel naopak zůstává ve svém malém světě bez národního citění, vyhýbaje se tomuto tématu, kdykoliv se někdo zeptá. Celou věc tak za něj musí řešit jiné postavy.

Národnostní otázky se následně opět řeší se sochařem Ondřejem a synovcem Karla Jiřím. Ondřej, ačkoliv je sám Čech, zná totiž z členů Národního obrození pouze Jungmanna a Chmelenského, a dokonce nezná ani jejich křestní jména. Přesto je na ně neskutečně hrdý, neboť díky tomu „portýři v lepších hotelech už nekrčí rameny nad otlučenými kufříky z Prahy“.⁸⁵ Postava Jiřího je naopak silně anti-nacionální, a svou českou identitu přímo nesnáší. Jiří se domnívá, že právě tato probuzená sláva v Čechách vyvolala aroganci, neboť se chováme jako „korektní panáci v botičkách a punčoškách na které nadáváme“ a sám je k českému nacionalismu extrémně kritický. Kuriózně je tak Ondřej, který v Čechách nežil drtivou většinu svého života a nezná základní české reálie (například si není jistý jménem Jiřího z Poděbrad), obráncem českého nacionalismu před Jiřím, který je naopak v Itálii pouze krátce a zbytek života prožil v Čechách, ale své češství vnímá jako „trpkou skutečnost“.

Karel v průběhu příběhu mezitím prochází vývojem, který v něm vyvolává vlastenectví, ale střízlivého charakteru. Stojí někde mezi vášnivým Ondřejem a odcizeným Jiřím. Uvědomuje si, že má rád českou zemi, záleží mu na ní a rád by ji ukázal své partnerce Biance. Je překvapený, když toto mezi nimi vyvolá konflikt – Bianca se identifikuje jako Italka a domnívá se, že by tedy jako Italka měla i v Itálii žít. Karel je překvapený jejím rozhodnutím zůstat v Itálii a považuje ji za iracionální. Objevuje, že většina cizinců kolem něj neuvažuje stejně jako on a silně se svými zeměmi identifikují. Bianca poté naopak považuje za iracionálního jeho argumentujíc, že přece jde o zemi, která je jeho vlast, tudíž je snad racionální na ni cítit hrdost. To Karel přesto váhavě odmítá s argumenty, že jde o „tvrdé lůžko, ke kterému ho náhodou připoutali“. Nicméně rozepře s Biancou se stává důvodem jeho vnitřního sporu. Tento konflikt je natolik velký, že Karel odchází na čtyřicet dní *do pouště*, zcela mimo veškerou civilizaci, aby uvažoval sám o sobě. Zde dospívá k závěru, že přestože prožil mnoho let v Itálii a Itálie je mu velmi blízká, skutečně mu chybí domovina, na kterou silně zanevřel. Dospívá

⁸⁴ Tamtéž, s. 67.

⁸⁵ Tamtéž, s. 155.

tedy k závěru, že skutečně vlastencem nejspíše je. Jakýmsi iracionálním způsobem mu dochází, že všechno kolem mu připadá cizí a nikdy k tomu nebude mít stejný vztah jako k domovině.⁸⁶

Symbolicky krátce poté umírá jeho synovec Jiří, jakási personifikace člověka úplně odmítajícího národní cítění, a to ranou nožem do srdce poté, co se připlete do zcela cizího sporu mezi Italy. Není náhoda, že se o této informaci Karel dozvídá telegramem právě od sochaře Ondřeje. Jiří zůstává pohřbený v Itálii a Karel, který propadá silným depresím, se následně vrací do vlasti.

2.1.3 Analýza a interpretace Šustových děl v době rakouské

Obě popsaná díla zastávají zhruba stejnou pozici, kterou Šusta v této době konzistentně dodržuje. Předně z textů vyplývá, že Šusta si asociuje s pojmem národ jak národní jazyk,⁸⁷ tak etnickou příslušnost⁸⁸ i národním územím.⁸⁹ Sám se identifikuje jako Čech, který hodlá tyto svoje hodnoty bránit a dodržovat, ale zároveň si nepřeje násilí proti komukoliv jinému. Dílo „*Nový Antipalacký*“ prokazuje, že Šustovi byla otázka Sudet blízká a vnímá německou přítomnost na daném území jako „dějinnou danost“. Dá se ale spekulovat, že Šusta pořád uznává „Země koruny České“, které zahrnují německé oblasti. Toto vychází zejména z toho předpokladu, že Šusta argumentuje, že Němci přišli do „*Čech*“ a tedy fakticky žijí na „cizím“ území, což ovšem neznamená, že by na něm podle Šusty žít nemohli. Šusta v této době vehementně odmítá národní imperialismus, což se protkává i jeho tvorbou. Z dostupných zdrojů víme, že v roce 1909 sepsal dílo „*Dějinné předpoklady moderního imperialismu*“, ale žádný jeho výtisk se zřejmě nedochoval. Jeho pozice vůči imperialismu nicméně lze vnímat i skrze dialog v románu „*Cizina*“ s bezejmenným senátorem – Šusta se domnívá, že imperialismus vede pouze k násilí, a je motivován obvykle ekonomickými pohnutkami na úkor porobených národů. Jak prokážu z jeho navazujících děl, dá se předpokládat, že již v této době „skrytě“ odmítá i imperialismus rakouský, ale doposud se bojí to říci veřejně kvůli možnému postihu (viz postava Karla odmítající promluvit na toto téma). Tato situace se mění v době první republiky.

Šusta tedy legitimuje německou příslušnost na území Čech, ale odmítá násilí a český imperialismus. Jeho vizí se tak jeví být dvoujazyčný stát, kde oba národy žijí v harmonii bez vzájemného násilí a útlaku. Inspirací mu snad může být i Švýcarsko, neboť jedna z postav *Ciziny* je Švýcar a Karel velmi kvituje jejich pozice ohledně národnostních otázek.⁹⁰

⁸⁶ Tamtéž, s. 201.

⁸⁷ Viz například *Nový Antipalacký*, ve kterém vyzdvihuje jazyk jako hlavní dělicí linii mezi Němci a Čechy.

⁸⁸ Viz například *Cizina*, kde je postava Biancy vnímána jako Italka, přestože je napůl Polka.

⁸⁹ Viz opět *Cizina*. Postava Karla se silně ztotožňuje s územím Čech, a smysl knihy je v tom, že se necítí dobře v „cizím“ prostředí a chybí mu domov – symbol jeho národa.

⁹⁰ Viz *Cizina*, postava kněze Finslera.

2.2 Šusta jako skrytý obránce první republiky

Vznik první republiky postihuje Šustu ve věku 45 let a je zjevné, že se s novým státem velmi rychle ztotožnil. Ačkoliv v době Rakousko-Uherska nebyl bojovníkem za vznik tohoto nového státu, je v době zrodu a trvání republiky jejím překvapivě horlivým zastáncem. A to přesto, že si stále udržuje zdání jistého „střízlivého“ konzervativního akademika, který pouze objektivně hodnotí dané historické reálie. Jen těžko spekulovat, proč dochází u Šusty k takovému obratu, který však dost dobře může souviset i s osobním přátelstvím s Tomášem G. Masarykem a dalšími elitními osobnostmi této doby. Připomeňme, že Šustu s Masarykem pojí nejenom společně trávený čas ve skupině Pátečníků,⁹¹ ale také společná institucionální historie. Masaryk byl o 24 let starší než Šusta a na Karlově Univerzitě působil již jako profesor filozofie v době Šustových studií. Je rovněž důležité připomenout, že Jaroslav Goll, Šustův mentor v historických vědách, s Masarykem v mnoha případech úzce spolupracoval, a to například již v době sporu o pravosti Rukopisů.

Je tedy pravděpodobné, že ačkoliv se oba muži mohli politicky neshodovat, Šusta prokazoval silný respekt k československé státnosti a lze jej považovat za jejího zastánce. Jeho pozice je ale postavená na obraně Československa jako mnohonárodnostního státu téměř švýcarského vzoru – opakovaně vyzdvihuje jeho dvoujazyčný charakter a jeho cílem se zdá být integrace „českých Němců“ do tohoto státu.

Vybrané texty se s touto Šustovou pozicí úzce spojují a jako by reflektovaly Šustovu „obrannou“ pozici. Jeden z textů je určen důstojníkům ministerstva národní obrany, další poté vycházejí v roce 1938, některé anonymně jako jakési „malé“ pokusy o obranu československé státnosti. Dodejme i fakt, že dříve apolitický Šusta se během první republiky stává jejím ministrem. A také, že vytváří diplomatické příručky na její obranu,⁹² a rovněž se podílí na přípravě zákonů jako člen rady institucionálních komisí.⁹³ Je tedy mnohonásobně aktivnější v „budování“ tohoto nového státu, než byl v době Rakousko-Uherska, kdy se k těmto politickým otázkám příliš nevyjadřoval.

2.2.1 Náš poměr k Němcům (1919)

Text „*Náš poměr k Němcům*“ je přepisem přednášky konané ve vzdělávacím kurzu ministerstva národní obrany v dubnu 1919. Tento projev je prvním relevantním textem k tématu z doby

⁹¹ Viz například: Knihovna památníku národního písemnictví. *Pátečníci (skupina)* [online]. [cit. 2024-07-10]. Dostupné z: https://arl.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/arl-pnp/cs/detail-pnp_us_auth-0104169-Patecnici-skupina/

⁹² ŠUSTA, Josef. *Dějiny Evropy v letech 1812-1870*. Praha: Vesmír, 1922, sv. 1.

⁹³ NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 1, spis 4.

Československa, kdy byl Šusta nejvíce aktivní. Svou roli rovněž hraje i fakt, že tento text je psán ve zcela jiné politické realitě než Šustova tvorba předchozí. Nová republika daleko silněji řeší nejen národnostní otázky a politické požadavky Němců, kteří se s ní odmítají ztotožnit, ale následně pak zejména problémy jejich separatismu a snahy o osamostatnění. Tento cyklus přednášek Šusta vykonával přímo na přání ministerstva. Byl určen armádnímu personálu, primárně důstojníkům, kteří měli Československo bránit zejména proti německy mluvícím zemím.⁹⁴ Přestože se původně nejednalo o veřejnou přednášku, byla následně otištěna a reprodukována i občanům, a to zejména díky Štefánikově knihovně.⁹⁵

Šusta na počátku knihy vyzdvihuje „úpravy poměrů k německému živlu“ jako neobyčejně důležitou otázku pro fungování československého státu a domnívá se, že jediné „dějepisná retrospektiva“ může vést k jejímu správnému uchopení.⁹⁶ Zdá se, že tedy navazuje na svou pozici o sdíleném státu, kterou zastával již v díle „*Nový Antipalacký*“. Šusta zdůrazňuje, že je třeba vnímat poměr dvojí – poměr k Němcům žijícím ve „*veliké jednotě německých kmenů v Evropě*“ a následně k Němcům žijícím v Čechách, „*těsně spojených staletým soužitím na téže půdě*“. Legitimuje tedy znovu německou přítomnost, ale nelegitimuje německé požadavky. Domnívá se totiž, že Němci nejsou jednotným národem, ale národem „rozděleným“ na menší části, přičemž jedna část, „čeští“ Němci, jsou s Československem silně spjati. Jeho názorem se tak stále zdá být podpora státu dvoujazyčného. Šusta se dále věnuje otázce české státoprávnosti a zdůrazňuje, že Čechy si historicky udržují jazykovou a státoprávní samostatnost tím, že mimo jiné „*předkové byli nuceni přizpůsobiti se v mnohém svému soupeři a přijmouti jeho zbraně: tak přijali zejména křesťanství a s ním mnoho prvků západní vzdělanosti*“.⁹⁷ Šusta se tedy domnívá, že jelikož Češi přijali jisté aspekty německé kultury, udrželi si státnost a jazykovou samostatnost, na druhou stranu se ale odcizili východnějším slovanským kmenům. Toto je zvláště specifický názor, který pravděpodobně mohl utvářet Šustovu pozici ve vztahu k pozdější druhé republice a Protektorátu Čechy a Morava.

Uvažuje tedy: „*(když se násilná rozpínavost německá) zarazila se v 11. a 12. věku na lesnatých svazcích českých hor ... zvolila záhy cestu jinou. V mírném způsobu drobnými a nenápadnými strůžkami počíná se německý živel přelévati přes ochranný pás našich hranic a hledá úspěch v „penetration pacifique“*“⁹⁸ Šusta si tedy udržuje svůj názor, že český národ je zcela

⁹⁴ O tom svědčí dochovaná žádost o konání těchto přednášek z 20. 3. 1919, dochovaná v NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 1.

⁹⁵ Tato informace je uvedena v díle: ŠUSTA, Josef. *Z dob dávných i blízkých: Sbirka rozprav a úvah*. Praha: Vesmír, 1924. V tomto díle je i přepis přednášky, který je následně citován v této práci.

⁹⁶ Tamtéž, s. 293.

⁹⁷ Tamtéž, s. 294.

⁹⁸ Tamtéž.

samostatný, ale Němci se do něj pozvolna včlenili nenásilným způsobem, přičemž byla zachována odlišnost obou národů. Rovněž legitimuje územní celistvost českých zemí definovanou hraničními horami. Opět tak navazuje na svůj výklad z textu „*Nový Antipalacký*“, ve kterém uvádí, že velké národnostní proudy německé přišly jednoznačně až po 13. století, za souladu vládnoucí vrstvy samostatné české feudální vrstvy.

Je nutné podotknout, že v tomto textu Šusta zdůrazňuje, že „*Již v této době*“ dochází k jevu, kdy „*ozvaly se již hlasy, vytýkající nebezpečí, jímž Slovanstvu západnímu, Čechům a Polákům, hrozí „nenasytná hltavost“ Němců*“.⁹⁹

Tyto hlasy ale byly zažehnány „*soustavnou a účinnou*“ obranou národního jazyka, dle Šusty probíhající zejména v době 14. a 15. století. Dá se tedy prokázat, že Šusta vnímá chápání národa na rasovém, územním, ale také i jazykovém základě. Šusta popisuje vlnu vzednutí národního umění a jazyka v této době, která je dle jeho názoru úzce spojena s udržení národního charakteru. Popisuje „obrat“ vládnoucí šlechty a měšťanstva od „*německých sklonů*“ a boj českého národa proti německému vlivu. Uvádí mimo jiné, že tohoto bylo dosaženo dosazením „*cizí, ale ne německé*“ dynastie Lucemburků, která byla podle něj více francouzského charakteru, čímž do Čech pronikaly zejména vlivy Francie a Anglie, což pomohlo ještě výrazněji rozvinout český charakter. Tento náhled vyzdvihuje ve své přednášce zejména na širících se spisech Viklefa a husitství. Uvádí, že husitství ukázalo „*vášnivý sklon národa českého obětovati vše za pravdu, a stalo se dokladem jeho práva na samostatné a svérázné postavení mezi evropskými národy*“.¹⁰⁰

Šusta se rovněž domnívá, že právě husitství svědčí jako důkaz o ryze slovanském charakteru české populace, neboť uvádí, že ačkoliv šlo apriori o náboženské hnutí, bylo ve skutečnosti českým národním hnutím. Pořád ale zdůrazňuje, že přítomnost německé menšiny zde stále existovala: „*ukázalo se, že německá menšina nedovedla jít spolu s Čechy v boj za tuto novou velikou ideu, nýbrž byla tomuto hnutí brzdou*“.¹⁰¹ Šusta uvádí, že většina německé populace na českém území byla v době 15. století „silně počestěna“, neboť katolická německá šlechta byla ze země vyhnána a vesnické i měšťanské německé vrstvy se přizpůsobovaly nové české protestantské šlechtě a vládě. Uvádí nicméně, že „několik málo“ míst si zachovalo německý charakter, ale „*vítězný živel český jim nijak nebránil žít dle svých tradic a jazyka, ale přesto se... stát český, který se předtím jevil dvoujazyčným, stal zase českým ve všech projevech*

⁹⁹ Tamtéž, s. 296.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 297.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 297.

života veřejného“.¹⁰² Tímto způsobem Šusta uvádí, že i v případě kompletního počestění má území *biologicky* částečně německý charakter a jsou to právě tito „počestělí“ Němci, kdo by měl být integrován do československé státnosti.

Nový smír mezi oběma národy nastává podle Šusty až od 16. století. Uvádí, že opět dochází k příchodu mnoha vln Němců ze zahraničí, zejména kvůli hornictví a potřebám průmyslu. Spojenectví mezi oběma národy utužuje rovněž luteránství, které se dle Šustova názoru dá považovat za pokračování husitství, což vedlo k náboženské spřízněnosti v odporu proti katolictví. Současně zdůrazňuje, že nový vládnoucí rod, Habsburkové, podpořil nový mnohonárodnostní charakter země. Šusta překvapivě pozitivně hodnotí období spolupráce Čechů a Němců v této době a zřejmě ho považuje do určité míry za vzorové.

Šusta se vymezuje proti – z jeho pohledu zaujatým – historikům, mezi kterými vyzdvihuje zejména W. W. Tomka, který uvádí, že „*Bílá Hora zachránila český jazyk*“. Šusta se domnívá, že český jazyk byl v této době bedlivě střežen. Zdůrazňuje, že v roce 1615 byl přijat jazykový zákon či v roce 1609 Rudolfův majestát a že charakter země byl stále dominantně český, byť s německou menšinou.¹⁰³ Rovněž je kritický k podle něj zaujatému výkladu pobělohorských událostí, který tvrdí, že český charakter ze země kompletně zmizel a obnovilo ho až národní obrození. Uvádí například, že „*Habsburští panovníci stále užívali titulu krále českého*.“¹⁰⁴ Avšak činili jisté kroky, kterými omezovali český vliv a rozvoj, nicméně až do 18. století „*němčina nezatlačila češtinu z života veřejného*“ a oba jazyky byly rovnoprávné. Za příčinu téměř vymizení českého národa v 18. století Šusta označuje jak protireformaci a vypuzení české urozené vrstvy, tak zejména pozdní násilnou germanizaci. Vinu přikládá ale také utrpení válečnému, které početně silně oslabilo český národ (vyzdvihuje zejména třicetiletou válku). Zde se projevuje Šustova protiválečná pozice a odpor k násilným alokacím obyvatel. Šusta podporuje nenásilná řešení a vyzdvihuje období spolupráce. V tomto opět navazuje na svůj dlouhodobý pacifismus a odpor k násilnému imperialismu, prezentovanému již v románu „*Cizina*“.

Dle Šustova názoru ale tento stav trvá pouhých sto let, neboť již v 19. století přichází doba národního obrození. Jak Šusta uvádí: „*Zástupcové národa našeho vystupují tu opět sebevědomě před tváří Evropy, spojujíce s voláním po svobodách ústavních nárok, aby českému jazyku dostalo se v životě veřejném rovnoprávnosti*“.¹⁰⁵ Důležité je zdůraznit, že Šusta zde

¹⁰² Tamtéž, s. 298.

¹⁰³ Tamtéž, s. 300.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 303.

definuje národní obrození jako boj za *zrovnoprávnění* českého jazyka. Jeho postojem tak stále zůstává rovnováha mezi oběma národy, nikoliv český nacionalismus na úkor Němců.

Zde podle Šustova názoru poprvé dochází k národnostnímu střetu mezi oběma národy. Ten pramení z toho, že Češi cítí potřebu bránit svoje ztracené výsady, zatímco Němci cítí potřebu bránit svoje výsady získané. Jak popisuje: „*Němce naproti tomu nepoutala nižádná pieta k státní minulosti české koruny, bývali jen jejími trpnými členy a nikoliv budovateli*“¹⁰⁶ Tento moment vyzdvihuje, že Šusta pravděpodobně obviňuje z konfliktního stavu nedostatek společné spolupráce. Ačkoliv čeští Němci nacházejí spojenectví ve Vídni a Uhrách, Šusta hovoří o „moudrosti“ české politické reprezentace, která pochopila jejich nebezpečí pro habsburskou monarchii v „zárodku“, a tak varovala habsburskou dynastii před rozpínavostí Německé říše, která chtěla monarchii absorbovat do sebe. Jako snahu o její zachránění i zachránění vlastních požadavků poté prosazovali federalizaci Rakouskou.¹⁰⁷

Dle Šusty ale vládnoucí habsburské struktury nepochopily správně tento výklad federalizace. Popisuje, že sice došlo k jistému oteplení vztahů mezi dvorem a českými zeměmi v roce 1871, ale „*nestatečný panovník (František Josef I.) couvl před hrozbami Němců, podporovaných vůdcem Uhrů, ministrem Andrássem, který tak zmařil šance na státoprávní vyrovnání Čechů s korunou*“.¹⁰⁸ V tomto směru se tak shoduje s Františkem Palackým a de facto přímo navazuje na jeho politickou koncepci austroslavismu. Šusta se domnívá, že Rakousko-Uhersko jako multinárodnostní stát, ve kterém společně žijí *čeští* Němci a Češi, bylo jediným řešením proti Německu. Odmítá tak mimo jiné i požadavky Němců na sjednocení s německým státem, což je relevantní pro pozdější obvinění z legitimizace takového kroku.

Pro vztahy Němců a Čechů se poté jeví jako zásadní zejména první světová válka, kterou Šusta vnímá jako „porážku německví“, čímž myslí německý imperialismus.

Domnívá se, že členové habsburského dvora byli „hluší a slepí“ k potřebám českého národa, raději se uchycují k „imperialistickým choutkám“ a za to je dostihla „dějinná spravedlnost“.¹⁰⁹

Tím opět navazuje na svůj výklad z doby Rakousko-Uherska, nyní ale již otevřeně a bez strachu z případného postihu. Šusta vyzdvihuje význam nového Československého státu postaveného na této porážce německví zejména proto, že nyní může český národ jednat samostatně. Dle něj tento stát dosáhl velkého dějinného ideálu a spravedlivé humanity, čímž

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 304.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 305.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 305.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 306.

navazuje na myšlenky Tomáše Garrigue Masaryka.¹¹⁰ Šusta vyjadřuje potřebu nezapomínat na práva a potřeby příslušníků jazyka německého v Československu. Tvrdí, že nesmí být k Němcům přistupováno „s hořkostí minulých bojů, ale s chladnou spravedlností“, která má vycházet z toho, že Češi bojovali za práva vlastní, ale nikdy ne proti právům druhých. Šusta odmítá utlačování Němců v Československu a argumentuje: „Podstatě našeho ducha je cizí představa, že bychom měli německý živel dusit tlakem umělým, odpírati mu rovnoprávnost v životě kulturním, a činiti ze spoluobčanů německého jazyka poddané druhého řádu“.¹¹¹ Zejména varuje před „maďarským vzorem“ a eskalací násilí či pokusy o odstranění Němců z Československého života. Šusta se domnívá, že musíme být „lepší“ než Němci, kteří se v minulosti snažili o germanizaci českého národa.

Jako zásadní problém potom nevidí pobývání Němců v Československu, ale pozici německého státu k Československu. Uvádí, že Československo je „přední stráž Slovanstva“ před Německem, které může čelit „možnému obnovení německého postupu na východ“.

Šusta se domnívá, že tomuto by měla být i uzpůsobena naše zahraniční politika – doporučuje spojenectví s Polskem a Jugoslávským královstvím. Zdůrazňuje nicméně, aby se jednalo o spolek obranný, nikoliv útočný. Rovněž navrhuje, aby se Československo „vymanilo“ z kultury německé a rakouské a hledalo svou inspiraci spíše v románském západu a slovanském východu.¹¹² Československo ale nesmí podle Šusty na Německo úplně zanevřít, neboť nejnebezpečnější bývá nepřítel, kterého neznáme a kterému nerozumíme.¹¹³ Jeho řešením je tedy v této době silný a nezávislý dvoujazyčný stát, ve kterém žijí Češi a čeští Němci, odolní vůči případným německým požadavkům na sjednocení Němců.

2.2.2 Dějiny Evropy (1922-1931)

„Dějiny Evropy“ jsou jedním z nejrozsáhlejších Šustových děl. Šusta je vydává v roce 1922 původně jako příručku pro československé diplomaty. Na základě tohoto úmyslu šlo tedy nejdříve o dílo neveřejné, které ale bylo následně publikováno stejně jako předchozí text „Náš poměr k Němcům“.¹¹⁴ Dílo je rozděleno na dvě základní části: „Dějiny evropské politiky od pádu Napoleona až po rok 1871“ a „Světová politika po roce 1871“. Druhá část díla, pro tuto práci relevantnější, tak od roku 1924 vychází postupně tiskem, a to rozdělená ještě do několika menších knih.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Tamtéž, s. 307.

¹¹² Tamtéž, s. 307.

¹¹³ Tamtéž, s. 308.

¹¹⁴ ŠUSTA, Josef. *Dějiny Evropy v letech 1812-1870*. Praha: Vesmír, 1922, sv. 1.

Světová politika v letech 1871-1914, svazek VI: V soumraku světové srážky (1931)

V tomto svazku Šusta přechází z historického výkladu souvislostí k jejich interpretaci pro dobu po roce 1914. Šusta se zde zaobírá výkladem událostí první světové války a jejího dopadu pro navazující dvacáté století. Domnívá se, že „*Válka světová nevyrostla jako osudová nutnost*“ ale vznikla z „*otázek politicky spjatých s dynastickými a národními vztahy států evropských*“.¹¹⁵

V tomto díle opět navazuje na svůj výklad z díla „*Náš poměr k Němcům*“ a kvituje poválečný vývoj. Zmiňuje, že „*Prorocká slova Mazziniho o nezbytném rozbití „temných žalářů národů“...zachovala si svou váhu*“¹¹⁶ V tomto díle prosazuje, že za válku byly zodpovědné zejména militaristické kruhy v monarchiích Trojspolku, které se dostávaly do sporu s diplomatickými řešeními. Šusta vyjadřuje sympatie diplomatickým východiskům, a zavrhuje útočné násilí a imperialismus. Domnívá se, že „*každá válka je odvratitelná*“ a odmítá agresivní řešení národnostních sporů. Toto následně dokazuje prakticky v celé knize, ve které se snaží prokázat, že tím, co způsobuje brutální konflikt, je právě invazivní imperialismus a omezování národů.

2.2.3 Dvacet let od počátku Velké války (1934)

„*Dvacet let od počátku Velké války*“ je rozhlasový projev, který přednesl zřejmě v červenci 1934. Projev reflektuje Šustovy myšlenky ohledně vývoje od začátku první světové války až do autorovy současnosti. Již zkraje svého projevu Šusta opět kvituje vývoj posledních dvaceti let. Uvádí, že „*ačkoliv se jedná o dobu věru krátkou, nám ji činí dlouhou úžasně změny, které přinesla, zejména našemu národu.*“¹¹⁷

Šusta je kritický k předválečnému stavu věcí, když v projevu navazuje na své dílo „*Náš poměr k Němcům*“. Nyní vystupuje jako československý vlastenec a oslavuje osvobození od nadvlády „cizím“ národem. Zmiňuje, že před válkou „*cítili jsme, jak ostře, chladná cizí ruka rozhoduje o našich životech a stacích, zcela proti naší vůli a našim touhám*“¹¹⁸. Vyzdvihuje význam samostatného státu a možnosti mít osud ve vlastních rukou. Československo vnímá jako „*navázání na přerванou nit české minulosti státní*“.¹¹⁹ Šusta zdůrazňuje, že samostatný stát má tak ohromnou váhu, protože byl „*vyplacen tisícovým utrpením našeho lidu a obětavým úsilím těch, kdož směli bojovat za naši nezávislost*“, čímž propaguje svou pacifistickou pozici

¹¹⁵ ŠUSTA, Josef. *Světová politika v letech 1871-1914*. Praha: Vesmír, 1931, sv. 6, s. 6.

¹¹⁶ ŠUSTA, Josef. *Světová politika v letech 1871-1914*. Praha: Vesmír, 1931, sv. 6, s. 7.

¹¹⁷ ŠUSTA, Josef. *Dvacet let od počátku Velké války* [zvukový záznam MP3]. Archiv Českého rozhlasu, 1934 [cit. 2024-06-26]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/prvorepublikove-dejepisectvi-u-mikrofonu-8093532/2>

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž.

odmítající násilí. Šusta používá i silně expresivní výrazy pro prosazení vlastní pozice, například „*mezi osudným dnem panenským a dneškem leží moře krve*“.¹²⁰ Šusta rozebírá otázku viny za první světovou válku a přiklání se k výkladu Versailleské smlouvy, tedy že za konflikt je zodpovědné Německo a jeho spojenci.¹²¹

Šusta považuje požadavky národů na demokratizaci v říších německých a rakouských za zcela legitimní a schvaluje, aby Německo a Rakousko „*dočasně zůstávaly v odzbrojené karanténě*“.¹²²

Šusta se následně vyjadřuje k potřebě Německa a Rakouska Versailleskou smlouvou zpochybnit, poté pak zejména k činnosti německé a rakouské historické vědy jednající za tímto účelem. Popisuje tuto činnost jako prezentující se „*silou dogmatu*“, které manipuluje fakta, aby relativizovalo německou pozici. Šusta se vyjadřuje kriticky k monolitnosti inteligence uvnitř Německa, která dle jeho názoru přejala toto dogma nekriticky, a zabránila tak lidskému vyrovnání s někdejšími nepřáteli. Popisuje rovněž „*výklad zvenčí*“,¹²³ který sloužil k podpoře německého dogmatu, což vedlo k tomu, že „*z úporného dokazování nevinu nevyrostla zelená palma smíření, nýbrž ohnivé znamení lomeného kříže*“.¹²⁴ Explicitně se tak vymezuje proti nacismu a jeho požadavkům. Uvádí, že v Němcích „*zvítězily temné síly minulosti*“. Dále je kritický i k názoru ze zemí Dohody, ve kterých dominantní výklad příčin války označoval za důvod jejího vzniku kapitalismus. Zřejmě tak činí z toho důvodu, že právě takový výklad by potencionálně mohl škodit jeho názoru na potřebu dvoujazyčného státu.

Šusta stanoví, že „*podrobné bádání ukázalo opak*“ a že napětí mezi mocnostmi před rokem 1914 klesalo, a to právě díky vlivu mezinárodního kapitálu. Sám se domnívá, že za válku je zodpovědný konflikt národnostního sebeuvědomění a dynastických požadavků Německé, Rakouské a Osmanské říše. Tím navazuje na svou představu o rozdílech mezi národy a státy a vyvíjí tak mimo jiné československé Němce. Vinu přisuzuje i „*dynastickým militaristickým kruhům*“ ve vedení Německa a Rakouska, které agresivně stupňovaly svoje mezinárodní požadavky a usilovaly o konflikt se státy Dohody. Jako příklad uvádí anexi Bosny a Hercegoviny Rakousko-Uherskem v roce 1908.¹²⁵

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Tento fakt Šusta přímo zdůrazňuje vyzdvižením konkrétního odstavce Versailleské smlouvy (článek 231), který vinu Německa prokazuje.

¹²² ŠUSTA, Josef. *Dvacet let od počátku Velké války* [zvukový záznam MP3]. Archiv Českého rozhlasu, 1934 [cit. 2024-06-26]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/prvorepublikove-dejepisectvi-u-mikrofonu-8093532/2>

¹²³ Zde naráží na tzv. „historický materialismus“, který vinu za první světovou válku dle Šustových vlastních slov přisuzuje kapitálu a dějinné zákonitosti, a obviňuje tak pouze předchozí císařský režim v Německu, nikoliv současnou „svobodnou“ Německou republiku, která by tedy za zločiny předchozího režimu neměla nést vinu.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Tamtéž.

Šusta hovoří dále o své současnosti a o novém nacionalismu, který se živí z „*hlubin citového podvědomí*“ a který podle jeho slov vzešel z hospodářské krize. Domnívá se, že je to právě tento nový nacionalismus německý, co narušuje záruky míru v lidstvu, vytvořené versailleským mírovým systémem. Sám sebe považuje za jednoho z těch, kdo musí varovat lidstvo před tímto nebezpečím. Je tedy silně pro-československý a silně anti-nacistický. Jak uvádí: „*všichni, jejichž duch není zkalený evangeliem krvavého meče, by měli zmatené lidstvo burcovat k ostrážitosti. A zejména vědcům, stojícím na místech nejvyšších, by měly vzpomínky spojené s dnešním dnem býti výstrahou.*“¹²⁶

2.2.4 Sebeurčení Němců u nás (14. 9. 1938)

Nepodepsaný článek „*Sebeurčení Němců u nás*“ vychází ve *Večerním Českém Slově* dne 14. 9. 1938, a jeho autorem je dle vzpomínek J. Klika právě Josef Šusta.¹²⁷ Tento článek skutečně působí podobně jako jiná Šustova díla, zejména rozhlasový projev z roku 1934, a zdá se být jeho reakcí na předchozí obvinění z kolaborace od Václava Vojtíška. Není nicméně zprvu jasné, proč jej Šusta publikuje anonymně, navíc do média, ve kterém nikdy předtím ani poté nepůsobil. Prvotním důkazem Šustova autorství je užívání velmi expresivních výrazů téměř až románového charakteru, které působí podobným dojmem, jako o čtyři roky starší rozhlasový projev. Příkladem takovýchto frází mohou být například slovní obraty jako „*Čechy jsou ve 13. věku stříbrnou Kalifornií Evropy*“ či „*(Němci) Vkrádají se jako lišky, ale vládli by jako lvi*“¹²⁸, případně „*Nikdy tu nebylo plné vlastnictví, aspoň ve většině Němci osídlených oblastí, nýbrž jen komposorát*“.¹²⁹

Text je jednoznačně nacionalistického charakteru a apriori odmítá jakékoliv požadavky Němců na národnostní sebeurčení. Tyto požadavky v podstatě redukuje a zesměšňuje, na Šustu až nezvykle ostrým a konfrontačním způsobem. Přesto se ale nicméně obrací k řešení společného státu, čímž spirituálně navazuje na výklad z projevu z roku 1934. Jak uvádí podtitulek článku: „*Dějiny potvrzují: Společné užívání vlasti, nikoliv uzavřené území, nebo ryzí „Německá domovina*“. Autor se tedy velmi pravděpodobně vymezuje proti požadavkům Sudetoněmecké strany z této doby. Důležitou souvislostí s tímto článkem může být pravděpodobně i to, že stať vychází ve stejný den (14. 9. 1938) jako prohlášení vůdce SDP Konráda Henleina, ve kterém vyhláší požadavek připojení území Sudet k Německu, a druhý

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ ŠUSTA, Josef. Sebeurčení Němců u nás. *Večerní České slovo*, 14. 9. 1938, s. 2. (nepodepsán, podle J. Klika autor Josef Šusta)

¹²⁸ Zcela identická fráze je o Němcích použita v přednášce „*Náš poměr k Němcům*“ z roku 1919: „*vtiskli se pokradmu jako liška, ale nyní se chystají jako lvi vládnouti*“ – s. 297.

¹²⁹ Všechny vybrané citace jsou obsaženy tamtéž.

den již probíhajícího sudetoněmeckého povstání. Je tedy zjevně reakcí na tyto probíhající události, pravděpodobně také na projev Adolfa Hitlera z 12. září 1938 a na vyhlášení stanného práva v zemi. Přesto ale žádná z těchto událostí není v textu reflektována, a tudíž – ačkoliv je psán konfrontačním jazykem – text ve skutečnosti příliš politicky konfrontační není.

Článek má mnoho dalších charakteristik typických pro Šustovu práci. Z velké části se jedná o text historický, používající odborné dobové argumenty, což svědčí o tom, že autor (pokud jím nebyl sám Šusta) jej minimálně musel s osobou Šustova formátu konzultovat. Začíná totiž již „*V době Kristově*“ a vyzdvihuje, že „*dokonce i vážná věda německá*“ (motiv polemiky s Německou akademickou obcí se v Šustových článcích objevuje často) uznává, že germánské kmeny opustily české země někdy v této době a navazujících nejméně 700 let byla tato oblast „*výhradním sídlištěm lidstva jazyka československého*“. Uvádí rovněž, že český národ měl „*domácí dynastie*“ a „*státní celek*“, který se sice včlenil do mezinárodní Sváté říše římské, ale „*vzdoroval úspěšně se zbraní v ruce pokusům jejich císařů stlačit jej*“.¹³⁰ V tomto směru je text velmi podobný dílu „*Nový Antipalacký*“ a výkladu v něm obsaženém.

Rovněž podobně jako v tomto díle je uvedeno, že „*německý živel*“ se na naše území dostal „*nenáhlou infiltrací drobnými stružkami se přelévající přes pomezí hory*“, což ovšem probíhalo „*od XIII. století se souhlasem vrstev v českém státě rozhodujících*“. Autor článku argumentuje, že příchod Němců neměl žádný veřejnoprávní charakter, nýbrž charakter soukromoprávní, neboť se jednalo primárně o jednotlivce, kteří přicházeli na toto území z ekonomických důvodů. Zdůvodnění je tedy v podstatě stejné.

Šusta uvádí, že Němci se „*včlenili*“ do české společnosti, ale tvořili pouze „*ostrůvky*“ a jejich vliv byl dlouhodobě malý, což demonstruje i na faktu, že podobná situace byla i v „*zemích koruny sv. Štěpána...na Slovensku, či v Sedmihradech*“.¹³¹ I z této citace lze usuzovat, že autor textu skutečně usiluje o historizující výklad, neboť používá pro tato území dějepisná označení namísto běžných. Nicméně zajímavé je zdůraznit, že text deklaruje, že „*až do 19. století by žádného z Němců nenapadlo (považovat území za německé) tvrditi*“ a že spory mezi nimi a Čechy jsou primárně sociální a ekonomické, a to sice z důvodu movitosti Němců. Také de facto opět polemizuje, že existují „*cizí*“ Němci a „*počeštělí*“ Němci, přičemž jsou to obvykle právě tito „*cizí*“ Němci, kteří sami nemají k tomuto území vztah, a přitom nejvíce toto území požadují. Tím opět navazuje na Šustův předchozí výklad. Zejména poté vyzdvihuje jako problematické „*exponenty cizích (rytířských a náboženských) řádů*“. Text se vymezuje proti

¹³⁰ ŠUSTA, Josef. Sebeurčení Němců u nás. *Večerní České slovo*, 14. 9. 1938, s. 2. (nepodepsán, podle J. Klika autor Josef Šusta)

¹³¹ Tamtéž.

germanizaci, která probíhala ovšem až po „katastrofě“ pobělohorské, přičemž ji hodnotí jako neúspěšnou, neboť dochází k výraznému českému vlasteneckému proudu již v 18. a 19. století. Opět se rovněž zaštiťuje německou vědou, která toto uznává.¹³²

Poměr obou národů v zemi poté hodnotí jako „labilní“, ale funkční, a to i v novém státě. Teprve v jedné z posledních vět uvádí, že k „přiosření“ dochází „(opět) *zvenčí zašlehujícím nacismem, který působil tím důrazněji, ježto měl své kořeny v rakouském, vídeňském, i česko-německém prostředí doby Wolfovy a Schönerovy*“. Zde se tedy opět vymezuje proti nacismu a jeho požadavkům. Tímto tak navazuje na svůj výklad o tom, že tento argument používají zejména příslušníci zahraničních Němců, a rovněž na projev z roku 1934. Jak uvádí závěrem:

„Němec má nepochybné právo cítit se v zemích českých doma jako rovnoprávný občan a jeho podíl na státním životě nemá tu býti nikterak zkracován, dějiny a stav přítomný neospravedlňují však k tomu, aby pod heslem seburčení ničil státní útvar československý.“

Zda je text skutečně Šustovým dílem, se jeví nejasné, ačkoliv jako Šustův je přijímán i v další odborné literatuře.¹³³ Zásadním problémem se zdá být i fakt, že je otištěn v periodiku, do kterého Šusta nepřispíval, a to sice ve *Večerním Českém Slově*.¹³⁴ Ukazuje se zvláštním i to, že by takto aktivistický článek Šusta napsal zcela anonymně, ale není to zcela vyloučeno.

Podle informací, které se mi podařilo vypátrat, by se jednalo skutečně o jediný Šustův článek v tomto periodiku. Přesto se ale – vzhledem k stylistické podobnosti – dá předpokládat, že Šusta musel být minimálně spoluautorem, ne-li přímo samotným autorem.

Pakliže tomu tak bylo, je zjevné, že text byl napsán ve snaze podpořit obranu společného Československého státu, snad jako protest proti politickým událostem, ale nebyl příliš konfrontační, aby Šustu skutečně ohrozil. Zcela neobvyklé periodikum mohlo být vybráno i proto, aby Šusta nemohl být s článkem spojován.

2.2.5 Analýza Šustových textů v době prvorepublikové

Pro Šustu je zjevně první republika realizací jeho představ o společném státním soužití obou národů a díky absenci větší cenzury se silně podílí na její obraně, jak jen mu to jeho pozice a charakter dovolují. Šusta stále vyzdvihuje svoje chápání národní identity na základě jazyka, etnicity a území. Ovšem v těchto textech již silně vyzdvihuje rozdíly mezi „českými“ Němci a „německými“ Němci, přičemž si přeje integraci „českých“ Němců a jejich obranu před

¹³² Tamtéž.

¹³³ Například: FORST, Vladimír, Jirí OPELÍK a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce 4, část 1. S-T*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1670-6

¹³⁴ Šusta mimo jiné nepřispíval – alespoň dle dochovaných pramenů, které se mi podařilo dopátrat – ani do *Českého Slova*.

rozpínajícím se německým imperialismem. Tato vize svědčí o tom, že Šusta jednoznačně stále uznává územní československou suverenitu. Šusta následně prokazuje, že tito Němci by měli být integrováni do Československa, a kompletně znevažuje jakékoliv jejich státoprávní požadavky. Ačkoliv odmítá imperialistické požadavky Německa, které dle něj vyvolávají pouze násilí, sám je nekritický k československému imperialismu a k bránění vlastnímu sebeurčení „českých Němců“. Jak uvádí v textu „*Sebeurčení Němců u nás*“, je-li jeho skutečným autorem, vládnutí v Československu musí být realizováno Čechy, ale „čeští“ Němci spadají pod jejich vliv a v podstatě nemají právo na vlastní názor, pakliže může státní útvar československý ohrozit. Nejaktivnější texty vycházejí v době, kdy je Československo nějakým způsobem svou německou menšinou ohroženo – v letech 1919 a 1938. Dá se tedy říci, že Šusta je skutečně jakýmsi skrytým obráncem Československé státnosti coby dvoujazyčného státu s národnostně českým vedením.

2.2.6 Analýza Šustova vnímání koncepce němectví

Šusta v textu „*Nový Antipalacký*“ (1913) poprvé rozvíjí koncepci, která se následně objevuje i v jeho dalších dílech a která úzce souvisí s jeho vnímáním nacionalismu. Pro lepší pochopení jeho myšlení je ji třeba analyzovat blíže. Tato koncepce prosazuje, že existují tzv. „čeští“ Němci a „němečtí“ Němci. Tyto dvě skupiny se podle Šusty od sebe odlišují mnoha atributy.

Prvním z nich je pochopitelně státní hranice – „čeští“ Němci žijí na území Čech, zatímco „němečtí“ Němci žijí v Německu. Jak uvádí Šusta, „čeští“ Němci vznikli tak, že se postupně přesunuli do *Čech* zhruba ve 13. století pozvolnou migrací a zde následně zažívali odlišný vývoj od svých „kmenových“ příbuzných na německém území.¹³⁵ Šusta se tedy domnívá, že „čeští“ Němci jsou takoví Němci, co žijí na území *Čech*. Vyjma územního charakteru je ale vnímá jako zcela separátní národnostní entitu od „německých“ Němců i z dalších důvodů. Své argumenty směřuje například k biologickým rozdílům. Připomeňme například jeho dílo „*Náš poměr k Němcům*“, ve kterém stanovuje, že tito „čeští“ Němci byli „kompletně počestěni“ po konci husitských válek.¹³⁶ Šusta nicméně nijak neřeší případné lingvistické či kulturní rozdíly mezi českými a německými Němci – zde tedy jeho vnímání českých Němců jako separátní národní entity pokulhává. Je totiž zjevné, že je stále chápe jako *Němce*, a pakliže ne kvůli území ani kvůli etnicitě, potom zbývá jediná úvaha, že tak činí kvůli *jazyku*.

Šusta se domnívá, že tito „čeští“ Němci jsou v konfliktu s „německými“ Němci stejně jako Češi. Toto lze vyvodit z předpokladu, že Šusta odmítá německý imperialismus, který právě

¹³⁵ ŠUSTA, Josef. *Z dob dávných i blízkých: Sbirka rozprav a úvah*. Praha: Vesmír, 1924, s. 293.

¹³⁶ Tamtéž, s. 298.

spojuje inherentně s německou státností a s nacismem. Ve svých textech vyzdvihuje spolupráci obou národů na jedné státnosti a požaduje integraci „českých“ Němců.¹³⁷ Jednoznačně tedy odmítá jejich územní osamostatnění, neboť by se jednalo o podvolení se nacistickému imperialismu – viz zejména: „*Němec má nepochybné právo cítit se v zemích českých doma jako rovnoprávný občan a jeho podíl na státním životě nemá tu býti nikterak zkracován, dějiny a stav přítomný neospravedlňují však k tomu, aby pod heslem sebeurčení ničil státní útvar československý*“.¹³⁸ Pakliže odmítá, aby se čeští Němci osamostatnili, požaduje jejich integraci. Tato integrace nicméně směřuje zejména k národnostní asimilaci. Vypadá to, že Šusta odmítá větší podíl „českých“ Němců na vládě v Československu velmi radikálně, až téměř do úrovně zesměšnění, viz „*(Němci) Vkrádají se jako lišky, ale vládli by jako lvi*“ z textu „*Sebeurčení Němců u nás*“, ale zároveň požaduje, aby s nimi nebylo jednáno jako „s občany druhého řádu“.¹³⁹

Tím jeho pozice ztrácí svoji konzistentnost a rozpadá se zevnitř – dá se tedy nakonec uvažovat, že Šusta tento názor prosazuje pouze proto, aby podporoval československé a české národní zájmy. Podobně jakou senátora v románu „*Cizina*“, pro Šustu není zásadním principem národnostní sebeurčení Němců, ale využívání „českých“ Němců československou státností, ať už kvůli území, ekonomice nebo jiným výhodám.

2.3 Šusta v době protektorátní

Vznik Protektorátu Čechy a Morava zachycuje Šustu ve věku 65 let. Jde o dobu, kdy se potýká s četnými zdravotními problémy a kontinuálním stresem a hrozbami. Připomeňme, že mnoho osob ze Šustova života odchází v této době násilným způsobem – například popravení studenti v roce 1939. Šusta se tedy, zřejmě v obavě o svůj život a společenské postavení, stahuje de facto do ústraní. O tom svědčí i fakt, že za celé období protektorátu Šusta prezentuje pouze jeden jediný text, který můžeme vnímat jako politicky angažovaný. A i v tomto případě existují pochyby o jeho autorství. Přesto Šusta autorem textu prokazatelně byl, byť souvislosti jeho vzniku neznáme. Dá se ale předpokládat, vzhledem k okolním reáliím, že Šusta k němu pravděpodobně mohl být skutečně donucen, ať už skutečným násilím, nebo pohrůžkou budoucího násilí.

¹³⁷ Tamtéž, s. 307.

¹³⁸ ŠUSTA, Josef: Sebeurčení Němců u nás. *Večerní České slovo*, 14. 9. 1938, s. 2.

¹³⁹ ŠUSTA, Josef. *Z dob dávných i blízkých: Sbirka rozprav a úvah*. Praha: Vesmír, 1924, s. 307.

2.3.1 Říše a Čechy v dějinách (15. 3. 1942)

Tento text je z Šustových děl vnímán¹⁴⁰ jako nejvíce problematický a byl přednesen k třetímu výročí vzniku Protektorátu Čechy a Morava v protektorátním rozhlase. Lze argumentovat, že je používán jako důkaz Šustovy kolaborace a legitimizace nacistických národnostních požadavků. Ačkoliv dříve v této práci je už dříve uvedeno, že na základě vzpomínek pamětníků Šusta autorství odmítal, ručně psaný rukopis textu se mi podařilo nalézt v pozůstalosti Josefa Šusty, a to konkrétně v kartonu číslo 36, inventární číslo 168.

Není zřejmé, zda se jedná o kompletně stejný text, který byl přednesen v rozhlase, nicméně už díky faktu, že se nachází v této pozůstalosti, lze jednoznačně usoudit, že Josef Šusta byl autorem minimálně této verze.¹⁴¹ Je nutno dodat, že samotný rukopis je poněkud zvláště napsán na zadní stranu papíru potíštěného různými nesouvisejícími příspěvky, je téměř nečitelný a obsahuje mnoho notně přeškrtnutých sekcí a frází.

Začátek textu obsahuje historizující politickou koncepci národnostního vývoje a teorie nacionalismu. Motivy, které používá, se inspiroují v tehdejší nacistické mluvě a obsahují podobný rétorický styl jako oficiální propagandistická média. Uvádí hned v druhé větě, že „*Z plemenných předpokladů vyrůstají národy v Evropě jako útvary jazykové i osobité. Zároveň však osudy evropského lidstva určují v širším rámci říšské celky*“.¹⁴² Tím zjevně vytváří paralelu mezi těmito říšskými celky a třetí říší, která ovšem není explicitně jmenována.

Nejprve hovoří o antickém Římu jako o „meči“, který spojil země kolem Středozevního moře ve velké impérium a dal vytvořit ideu císařství, která nalézá nositele v prostředí germánských Franků, kteří Řím porazili. Uvádí, že myšlenka říše a „Jasnosti císařské“ umožnila obranu západní Evropy proti islámu a proti císařství Byzantskému.

Šusta uvádí, že díky saské dynastii Otonů a přemístění těžiště moci „západního impéria“ do Evropy byl z Germánů vytvořen německý národ. České kmeny po celou dobu poté kolísaly mezi různými říšskými celky – orientovaly se mezi východní Byzancí a západní Franskou říší. Se svatým Václavem se poté plně rozhodli pro západní říši franskou. Uvádí, že „*rod Přemyslův nalézá pevné zakotvení ve feudálním světě, a jako tolik jiných říšských knížat měla tato česká knížata občasné spory a boje s německými císaři, ale nejevilo se ani jim, ani českému pokolení, včlenění do Svaté říše římské nikterak ponížením, nýbrž chloubou*“, a dále pokračuje, že je to právě skrze včlenění Přemyslovců do Svaté říše římské, čím začínají zasahovat do celoevropské

¹⁴⁰ Viz například: BLÜML, Josef. Historik Josef Šusta v době okupace. *Výběr*, 1998, 35/1. s. 17-29. ISSN 1212-0596

¹⁴¹ NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 36, inv. č. 168.

¹⁴² NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 36, inv. č. 168.

politiky. Poté uvádí, že jejich moc je „zvětšena“ přítokem německého měšťanstva a rolnictva do českých zemí, a následně toto dokazuje argumentem, že „*přítok zvýšil příhodnost bratrství a povznesl veškerou životní úroveň společným pracovním úsilím německých i českých rukou. A to vše umožnilo největšímu z Přemyslovců, že mohl nejen s masivem českých zemí spojit pod svou vládu český věnec z jiných říšských len, ale sám zatoužil po říšské koruně. Osudová tragédie uvrhla ovšem Přemysla Otakara II. a jeho syna a vnuka v těžké boje, a Přemyslův rod v těchto bojích hyne*“.¹⁴³ Tím kompletně vyvrací svoje vlastní teze z předchozích let, zejména následně text „*Náš poměr k Němcům*“, ale také dílo „*Sebeurčení Němců u nás*“. V těchto spisech zcela odmítal větší vliv Němců na české panovníky. Zdaleka nejvíce je toto zjevné vůči textu „*Nový Antipalacký*“, ve kterém se Šusta explicitně vymezuje proti Bretholzovi, který uvedl stejný argument jako Šusta, tedy že vliv německé šlechty na český panovnický dvůr byl již od počátku velmi značný.

Šusta nato popisuje ale „*nové plémě českých králů ze západního lucemburského pomezí říšského*“, zejména poté Karla IV., jako panovníka, který „*dovedl obratným pochopením toho, co jest ještě dosažitelné, zachovati alespoň střeoevropské jádro říše jako trvalý soubor moci*“. Deklaruje, že i přes „*přervání*“ vztahu Čechů s jejich sousedstvím skrze husitské války v nich vědomí příslušnosti k říši nezaniklo, což dokazuje na Jiřím z Poděbrad. Poté hovoří o „*trvalém spojení*“ Čech a Svaté říše římské skrze rod Habsburků.

Zajímavé je, že Šusta věnuje další rozsáhlou pasáž nikoliv Habsburkům, ale přesouvá se dále. Pouze zmiňuje, že „*hrůzy třicetileté války nezlomily habsburský sen o světové monarchii*“, a následně dodává, že ale prokázaly „*pokles říšské myšlenky*“, a proto se říše změnila v „*divadelní dekoraci, která se roku 1806 hroutí pod tvrdým náporom Napoleonovy ozbrojené pěsti. Komický despota sám se ale ovšem chtěl stát dědicem ideje evropského řádu, a sám chtěl vládnout novému vševládnému císařství, ale padl, protože se nedovedl smířit s nepoddanou silou myšlenky národní*“. Šusta tady navazuje na svůj odpor k habsburskému imperialismu, který přednáší i v tomto projevu. Poslední část výňatku se může jevit jako velmi zvláštní, ale názorově navazuje na rukopis přednášky „*Napoleon*“, kterou Josef Šusta pronesl v Litoměřicích v roce 1934.¹⁴⁴ I v této přednášce je k osobnosti Napoleona až nezvykle explicitně kritický, až se téměř dopouští jeho karikaturizace. Může jít o snahu vytvářet paralely mezi současným stavem a jeho představiteli (třetí říše, Adolf Hitler) jako jakousi formu skrytého protestu, dvojsmyslu, který by mohl být v textu skryt.

¹⁴³ NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 36, inv. č. 168.

¹⁴⁴ NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 36, inv. č. 165.

Tomu by mohl nasvědčovat i fakt, že je rukopis přednášky „*Napoleon*“ umístěn na téměř stejném místě jako „*Říše a Čechy v dějinách*“, a to konkrétně v kartonu 36, inventární místo 165.

Pakliže byl organizátorem své pozůstalosti věnované Národnímu archivu sám Šusta či jeho manželka a přátelé podle jeho instrukcí, může se jevit i jako záměrné, že mezi oběma texty jsou vloženy přepisy Šustových rozhlasových projevů „*Co dalo Československo světu*“ (1935) a „*Památce Masarykově*“ (strojopis z 7. 3. 1939). To by totiž prokazovalo, že projev je skutečně dvojsmyslným protestem.¹⁴⁵

Projev dále pokračuje vyzdvihováním osobnosti Bismarcka a jeho díla, druhé Německé říše, která musela dostihnout „*koloniální předběh*“ západních i východních sousedů. Poté se dostává do své současnosti, hovoří o potřebě „*zlomiti pouta versailleského míru*“ a vytvarování „*dvojího velikého cíle: jednak spojení všech Němců v jediném tělese, a nadto úpravy Evropského prostoru, jež by jej naplnila jednotnou vůlí a organizací lepšího zítřka, v rámci, než by se nacházela mozaika navzájem se protějších států a státek*“.¹⁴⁶ Zde je důležité zmínit, že Šusta se vymezuje proti versailleskému uspořádání, přestože je jej ještě v roce 1934 explicitně vyzdvihoval.

Následná část textu Josefu Šustovi zřejmě vytvářela největší potíže. Usoudit to lze z opravdu silného množství přeškrtnutí, úprav a nečitelných slov. Hned první věta této části „*Nová Evropa má tu osvědčiti svou plnou sílu ústrojného celku dějin spočívajícím ve středoevropském prostoru a zaštitěná silou německého meče, jako kdysi k tomu konali již němečtí císaři vrcholného středověku*“ ve skutečnosti obsahuje několik dalších slov, která byla sice přeškrtnuta, ale některá jsou stále čitelná. Zejména znepokojivě působí „*Nová Evropa vedená třetí říší*“, což lze v textu stále rozpoznat. Fakt, že Šusta měl se stylizací tak velké potíže, svědčí o jeho odporu k propagování nacistických myšlenek. V navazující větě se poté věnuje Šusta „*Vůdcovu rozhodnutí z 15. března 1939*“, přičemž uvádí, že tím, že české země vstoupily do rámce nové Německé říše, „*bylo toto rozhodnutí jedním z prvních kroků k obrovskému dějinnému cíli a my, kteří si je dnes v tříletém odstupu slavnostně připomínáme, jsme si plně vědomi toho, že se tím naše vlast jednak vrátila k svazkům dávnou minulostí ovanutým, ale zároveň se stala platně účastnou při budování nových osudů veškerého lidstva*“.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Jde nicméně spíše pravděpodobněji o náhodu, neboť pozůstalost Josefa Šusty byla rovněž reorganizována a katalogizována Národním Archivem ČR v roce 1977.

¹⁴⁶ NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 36, inv. č. 168.

¹⁴⁷ Tamtéž.

Tato pasáž je zajímavá, protože Šusta se až do posledního závěru textu zcela vyhýbá jakémukoliv hodnocení současného stavu, jmenování nacistické ideologie nebo jejích představitelů a svoje protesty skrývá. Pouze v tomto jediném odstavci (ostatně jediném odstavci ze všech statí, která se mi podařilo vypátrat) je hodnotí jako explicitně pozitivní.

I tento odstavec zřejmě musel namáhavě promýšlet, neboť je v něm opět silné množství zamazaného textu. Je proto potřeba se na tuto informaci zaměřit, neboť většina předchozí části rukopisu je buď bezchybná, nebo zamazána pouze jednou rovnou čarou. Tyto pasáže naopak působí vymazávány téměř až úzkostlivě, z čehož lze vyvodit, že Šusta s projevem nesouhlasil a jak sám uvedl, přinutil se k jeho sepsání zřejmě pravděpodobně „pod pohrůzkou násilí“, a jeho spoluautory patrně museli být i další lidé, zejména protektorátní představitelé. Jako zvláště podezřelý se v tomto ohledu nabízí K. H. Frank, jenž přednesl podobně nazvanou přednášku „*Čechy a Morava v Říši*“ 24. 6. 1941. Mezi oběma texty je znát citelná vzájemná inspirace a komplementace. Text K. H. Franka je rovněž z velké části historickým výkladem, který je prakticky identicky strukturovaný jako Šustův text a obsahuje velmi podobné slovní obraty a argumenty.¹⁴⁸

Zde uvádím několik příkladů pro porovnání:

Úvod textu (První věta)

Josef Šusta:

V evropských dějinách vévodí dvojí základní zjev. Z plemenných předpokladů vyrůstají tu národy jako útvary jazykové i osobité, zároveň určují však osudy evropského lidstva v širším rámci také říšské celky.

K. H. Frank:

V pokladu evropských politických výroků se setkáváme s touto okřídlenou větou: "Pán Čech jest pánem Evropy". Nebyla to však tato funkce, která v podstatě spadá teprve do pozdního středověku, jež tvořila příčinu tisícileté příslušnosti českomoravského území k německé oblasti.

¹⁴⁸ FRANK, Karl Hermann. *Čechy a Morava v Říši*. Praha: Orbis, 1942.

Kostra textu

Josef Šusta:

Struktura textu:

Antický Řím – Karel Veliký – Vztah k Byzanci – Dynastie Otonů – Přemyslovci a jejich vztah k říši – Lucemburkové a jejich vztah k říši – Karel IV. – Husité a jejich vztah k říši – Jiří z Poděbrad – Habsburkové - Napoleon – Prusko-rakouská válka – Bismarck a druhá říše – První světová válka – Nová Evropa – Vůdcovo rozhodnutí z 15. března 1939.

K. H. Frank:

Antická doba (Markomané, Bójové) – Karel Veliký – Vývoj 9. století – Vztah k Byzanci – Otto Veliký – Přemyslovci a jejich vztah k říši – Lucemburkové a jejich vztah k říši – Karel IV. – Jan Hus a jeho vztah k říši – Husité a jejich vztah k říši – Jiří z Poděbrad – Habsburkové a vývoj pod jejich vládou – Tereziánské reformy – František Palacký – Války 19. století – Napoleon – Prusko-rakouská válka – Bismarck a druhá říše – První světová válka – Kritika Masaryka a Beneše jako osob – Národnostní boj za Československa – Konflikty mezi SDP a Benešem – Události roku 1938 – Vůdcova návštěva na pražském hradě 16. března 1939 – Vůdcovo rozhodnutí o vzniku Protektorátu Čechy a Morava a jeho dopady.

Porovnání vybrané pasáže

Josef Šusta:

*Nová Evropa, ~~vedená třetí říší~~ má být osou v čele (nečitelné) sílu nového celku (nečitelné) dějisko spočívajícím opět ve střeoevropském prostoru a **zaštitěný silou německého meče** jako kdysi k tomu konali již němečtí císaři vrcholného středověku.*

K. H. Frank:

*Vůdce, který byl připraven **tasiti nyní německý meč**, odpověděl "Mnichovem". Prvé říjnové dny viděly, od r. 1866 opět poprvé, v sudetském území německé oddíly a osvobozený německý lid prolévající slzy vděčné radosti.*

Závěr textu (Poslední věty)

Josef Šusta:

*Vůdcovo rozhodnutí z 15. března 1939, **kterým české země vystavil do rámce nové německé země, bylo na této cestě k obrovskému dějinnému cíli, jedním z prvních kroků a my, kteří si jej dnes v tomto osazenství slavnostně připomínáme, jsme si plně vědomi toho, že se tím naše vlast***

jednak vrátila k svojí dávné minulosti, ale zároveň se stala plně účastnou při budování nových osudů veškerého lidstva.

K. H. Frank:

Veliký kruh je uzavřen. Historický čin Vůdcův obnovil prastarou souvislost německých a českých dějin a včlenil země Čechy a Moravu opět do rytmu velké německé historie. Německé říši a německému lidu dostalo se, díky Vůdci, v Evropě opět onoho postavení, které již jednou zaujímaly v dějinách, k dobru tohoto světadílu. V tomto postavení bude naším úkolem, abychom zvláště pečlivě řídili politickou výstavbu srdeční krajiny Říše – Čech a Moravy. V tom je naše odpovědnost před budoucími staletími.

2.3.2 Analýza Šustových protektorátních textů

Z Šustových písemných projevů době Protektorátu je text „*Říše a Čechy v dějinách*“ jediným sdělením, který se ke zkoumanému tématu jakkoliv vyjadřuje. Od ostatních Šustových děl text působí odlišně a právě vzhledem k jeho nezvyklé podobě lze spekulovat, že Šusta jej mohl skutečně sepsat pod donucením. Přesto jednoznačně byl jeho autorem. Formulace působí dojmem skrytého protestu proti protektorátu a jeho strukturám, ale zároveň obsahuje stále relativně konzistentní myšlenky svého autora. Můžeme uvažovat, že některé výrazy a paralely (například „*Napoleon*“) a některé blízko umístěné texty (například „*Co dalo Československu světu*“) slouží k tomu, aby tuto skutečnost prokázaly. Nápadná podobnost s textem K.H. Franka poté může znamenat pouze dvě věci – první variantou je, že text byl záměrně Šustovi buď doporučen, nebo přímo nařízen jako vzorový. Druhá možnost připouští, že jej Šusta vybral jako vzor dobrovolně. Je zjevné, že Šusta musel pracovat s původním obsahem jako s předlohou, otázkou stále zůstává, zda tak činil pod hrozbou násilí nebo záměrně, aby zajistil, že jeho projev projde cenzurními úřady, přestože obsahuje k režimu skrytě kritické pasáže.

Domnívám se, že pravděpodobnější bude spíše druhý scénář – přesto, že Šusta argumentoval vždy hrozbami násilím, mám za to, že byl zároveň chráněncem určitých protektorátních struktur, a to zejména ministra Emanuela Moravce, ale rovněž i prezidenta Emila Háchy.¹⁴⁹ Díky svému členství v organizacích loajálním protektorátnímu režimu (Svaz pro spolupráci s Němci, Liga proti bolševismu), členství ve Straně národní jednoty a pozici prezidenta České akademie věd a umění měl pravděpodobně jisté „malé pole“ pohybu, kde mohl jednat autonomně. O tom svědčí i jeho snahy o zachránění studentů či kontinuální

¹⁴⁹ ŠÁMAL, Petr. Josefa Šusty léta protektorátní. *Dějiny a současnost*, 1998, roč. 20, č. 4, s. 36-40. ISSN 0418-5129

možnost vydávání vlastních knih a studií, dokud neobsahovaly problematické pasáže. Připomeňme, že Šusta v době protektorátu stále publikuje, ačkoliv daleko méně než dříve. Zmiňme například studii „*Česká žena v dějinách národa*“, kterou publikoval v roce 1940 a ve které, přestože byla vydána v protektorátu, je jedna kapitola věnována Alici Masarykové.¹⁵⁰ Tento fakt se jeví jako v rozporu s tím, že by Šusta nemohl vůbec jednat. Naopak působí dojmem, že tak činil vždy pouze s malými, skrytými projevy odporu. Zdůrazněme, že o Šustu měl ministr Moravec velký zájem a opakovaně se jej snažil do protektorátních struktur více integrovat, čemuž se Šusta vyhýbal s odkazem na své zdravotní důvody. Jak se mi podařilo dohledat, Šusta byl v roce 1942, v době sepsání textu, dokonce i navrhován na pozici ministra školství a národní osvěty, ale danou pozici odmítl.¹⁵¹

Domnívám se tedy, že Šusta skutečně měl možnost omezené svobody ve svých tiskových projevech a text K. H. Franka vybral jako osnovu záměrně sám. Pakliže toto dílo skutečně interaguje s přednáškou K. H. Franka, můžeme je brát i jako jistou formu skrytého dialogu s původním materiálem. Šusta v textu stále dodržuje svůj předpoklad jazykové, územní a etnické svébytnosti českého národa. Jazyková a etnická samostatnost je ostatně prokázána hned v jedné z prvních vět: „**Z plemenných předpokladů** vyrůstají národy v Evropě jako útvary **jazykové i osobité**, zároveň však osudy evropského lidstva určují v širším rámci říšské celky“, přičemž následně je prokázána i samostatnost územní: „*A to vše umožnilo největšímu z Přemyslovců, že mohl nejen s masivem českých zemí spojit pod svou vládu český věnec z jiných říšských len*“. Šustův výklad tedy v tomto projevu uvádí, že Češi jsou jazykově, etnicky i územně samostatný národ, který je však vždy včleněný do většího multinárodnostního celku. Vzhledem k předchozímu výkladu předchozímu by se tedy měla tato okolnost jevit pro Šustu příznivě – prosazoval koneckonců stát společně žijících Čechů a Němců. Zde se ale ukazuje základní rozdíl mezi Šustou protektorátním a Šustou prvorepublikovým – ten prvorepublikový požaduje, aby v tomto státu měli Češi vedoucí pozici, zatímco Šusta protektorátní ji servilně odevzdává do německých rukou, přestože ještě v roce 1938 argumentoval, že „Německá domovina“ je pro něj nepřipustný stav věcí.

¹⁵⁰ ŠUSTA, Josef. Eliška Přemyslovna. *Česká žena v dějinách národa*, 1940.

¹⁵¹ ŠÁMAL, Petr. Josefa Šusty léta protektorátní. *Dějiny a současnost*, 1998, roč. 20. ISSN 0418-5129

3 Šustovo vnímání nacionalismu optikou teorií nacionalismu

Pakliže uvažujeme, že Šusta byl politickým myslitelem, jehož teorie se týkaly otázek národnostního sebeurčení, a to zejména německé menšiny v Československu, je nutné Šustovy texty podrobit srovnávací analýze s teoriemi nacionalismu. Šustovo politické myšlení je úzce spojeno s jeho historickou prací – v úvahách o národní identitě se často obrací nejen k půdě (české zemi), jazyku a etnické identitě, ale také zejména české historii a její roli zejména v otázkách separatismu menšin v Čechách.

3.1 Teorie etnosymbolismu (Anthony D. Smith)

Pro širší pochopení Šustovy práce může pomoci koncept etnosymbolismu. Tento koncept je postaven na kritice předchozí modernistické koncepce nacionalismu, jejímž zastáncem byl zejména Ernst Gellner. Modernistický přístup zejména předpokládá, že ke vzniku národů dochází během procesu industrializace a rozšíření masové vzdělanosti a kultury. Etnosymbolická teorie, jejímž hlavním představitelem je Anthony D. Smith, naopak předpokládá, že klíčovou úlohu při formování národní identity mají zejména kulturní prvky jako mýty, symboly, vazba k historickému teritoriu a sdílená historická paměť. Zatímco modernisté tak předpokládají vznik moderních národů jako podružný efekt modernizace společnosti, etnosymbolisté dávají velký důraz na předmoderní společenství jako základ konceptu národa.¹⁵²

Smith vnímá národní a etnickou identitu jako typy kolektivní identity postavené na kulturním základě.¹⁵³ Smith tedy předpokládá, že kulturní identita je založena na kulturních prvcích.¹⁵⁴ A ve svých teoriích následně pracuje s pojmy, jako jsou etnická kategorie, etnická asociace a etnické společenství. Etnickou kategorii následně definuje takto: „...*lidské populace, které alespoň některé skupiny zvenčí pokládají za oddělená kulturní a historická uskupení*“.¹⁵⁵

V takovém lidském společenství tedy sdílejí jeho členové určité kulturní prvky i území, ale postrádají vlastní koherentní identitu a národní mýtus. Takovéto skupiny poté mají velmi omezené vlastní národní sebeuvědomění.¹⁵⁶ Vyšším stupněm národního sebeuvědomění je poté etnická asociace. Etnická asociace již disponuje konkrétními společenskými institucemi

¹⁵² KUBIŠOVÁ, Zuzana. „Národní identita: trvání a změna.“ In: Jiří Šubrt (ed.). *Soudobá sociologie V (Teorie sociální změny)*. Praha: Karolinum, 2013, s. 149-150.

¹⁵³ SMITH, D. Anthony. „When is the Nation?.“ In: Atsuko Ichijo, Gordana Uzelac (eds.). *Towards an Understanding Theories of Nationalism*. New York: Routledge, 2005, s. 97.

¹⁵⁴ SMITH, D. Anthony. „When is a Nation?“. In: *Geopolitics*, 2002, s. 18. ISSN 1557-3028

¹⁵⁵ SMITH, D. Anthony. *National Identity*. New York: Penquin Books, 1991, s. 272. ISBN 978-80-140125-65-8

¹⁵⁶ Tamtéž.

náboženského či kulturního rázu a také pravidelným obchodováním mezi klany a rodinami, které ji tvoří.¹⁵⁷

Vyšším typem je poté etnické společenství neboli „ethnie“, které Smith charakterizuje jako „*pojmenované a sebedefinované lidské společenství, jehož členové mají mýtus o společném původu, sdílejí společnou paměť a vykazují jeden nebo více prvků společné kultury, včetně vazby k území, a je mezi nimi přítomná určitá míra solidarity, a to alespoň mezi vládnoucími elitami.*“¹⁵⁸ Čím více vypsanych charakteristik poté společenství má, tím blíže má k ideální podobě ethnie. V případě, že jsou tyto prvky přítomny, jde o „*historicko-kulturní společenství s vědomím jednotné identity*“¹⁵⁹. Pro Smithe tedy není zásadní faktický etnický původ, který je téměř nemožné prokázat, ale historický mýtus o společném původu.

Národní identitu Smith definuje jako „*udržování a kontinuální reinterpretaci vzorců hodnot, symbolů, mýtů a tradic, které formují charakteristické dědictví národa a identifikaci jednotlivců s tímto dědictvím a jeho vzorci.*“¹⁶⁰ Chápe jej tedy jako „*pojmenovanou komunitu disponující svým historickým územím a sdílenými mýty a paměťmi a společnou veřejnou kulturou a společnými právy a zvyky*“.¹⁶¹

Procesy, které odlišují národ od etnického společenství, jsou zejména teritorializace, rozšiřování veřejné kultury a standardizace zákonů. Teritorializace společenství je dle Smithe „*vznik silné citové vazby daného společenství k území, které většinou obývají členové společenství*“.¹⁶² Toto území je poté chápáno jako vlast a má stanovené teritoriální hranice. Smith konstatuje, že národ má k vlasti silné historické a emocionální vazby. Proces teritorializace poté vykonávají změnou tohoto teritoria, vlasti, v „ethno-scape“, tedy území, které je nedílnou součástí národa jako takového. K tomu sledují dva zásadní procesy – naturalizaci a historizaci krajiny. Naturalizace krajiny je chápána jako propojení teritoria se společenstvím, zatímco historizace spočívá v chápání krajiny jako „dějiště“ historie daného společenství. Jedná se tedy například o argument, že v dané lokalitě se nacházejí pomníky, žily zde důležité historické osobnosti, jsou zde důležité stavby, odehrály se tu důležité bitvy atd.¹⁶²

Role mýtů ve formování národní identity slouží zejména k „přetrvání“ národa procesem kontinuálního připomínání. Tento proces připomínání v sobě zahrnuje interpretace

¹⁵⁷ SMITH, D. Anthony. *Ethno-symbolism and Nationalism: Cultural Approach*. London: Routledge, 2009, s. 27. ISBN 9780415497985

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 27.

¹⁵⁹ SMITH, D. Anthony. *National Identity*. New York: Penquin Books, 1991, s. 272. ISBN 978-80-140125-65-8

¹⁶⁰ SMITH, D. Anthony. „When is a Nation“. In: *Geopolitics*, 2002, s. 24. ISSN 1557-3028

¹⁶¹ Tamtéž, s. 15.

¹⁶² SMITH, D. Anthony. *The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant, and Republic*. New Jersey: Wiley-Blackwell, 2008, s. 31-36. ISBN 9781405177993

a reinterpretace kulturních zdrojů, na kterých byl národ vytvořen. Mýty mají dle Smithe pět základních zdrojů: mýty o původu, mýty o vyvolenosti, mýty o posvátné domovině, mýty o zlatém věku, mýty o společném osudu.¹⁶³

Nacionalismus poté chápe Smith jako „*ideologické hnutí, usilující o získání a udržení autonomie, jednoty a identity jménem určitého obyvatelstva, jehož členové jsou přesvědčeni, že tvoří skutečný nebo potencionální národ.*“¹⁶⁴ Jeho charakteristiky poté Smith popisuje takto:

„1. lidstvo je rozděleno na národy a každý národ má svůj vlastní charakter, historii a osud (mýtus), 2. národ je zdrojem politické moci, 3. loajalita k národu má přednost před jinými loajalitami, 4. svobodu lze získat pouze členstvím v národě, 5. národy vyžadují svobodu a sebevyjádření, 6. světový mír lze vytvořit na základě plurality svobodných národů.“¹⁶⁵

Smith tedy uvažuje, že nacionalismus předpokládá pro svůj základ národ, ale nevyžaduje nutně stát. Stát vnímá jako paralelní entitu, na národě nezávislou. Tím lze vysvětlit nacionalismus národů, které vlastní stát nemají, jako jsou například Skoti. Následně rozlišuje typologii nacionalismu, který rozděluje: a) teritoriální, b) etnický.

Teritoriální nacionalismus vychází buďto z 1) občanského hnutí za nezávislost národa uvnitř koloniálního impéria řízeného cizím vládcem, 2) občanského hnutí vzniklého po rozpadu koloniálního dominia, které se snaží sjednotit etnicky diverzní obyvatelstvo s cílem integrovat jej do nového společenství.¹⁶⁶

Etnický nacionalismus vychází z 1) hnutí usilující o nezávislost národa z etnického/genealogického základu, které bude usilovat o secesionismus či podporu vlastní diaspory, 2) hnutí vzniklých po obdržení nezávislosti, usilujících o územní expanzi s cílem zahrnout etnicky příbuzné obyvatelstvo nacházející se na cizím území.¹⁶⁷

3.2 Analýza Šustových textů optikou teorie etnosymbolismu

3.2.1 Šustův národní mýtus a jeho vztah k vlasti

Šusta prokazatelně vnímá český národní mýtus jako velmi zásadní a používá jej i jako argumentaci k omezení státoprávních snah diaspory „českých“ Němců. To, že národní mýtus uznává a v praxi jej pomáhá budovat svou historickou prací, Šusta prokazuje již v prvním textu

¹⁶³ KUBIŠOVÁ, Zuzana. „Národní identita: trvání a změna.“ In: Jiří Šubrt (ed.). *Soudobá sociologie V (Teorie sociální změny)*. Praha: Karolinum, 2013, s. 189.

¹⁶⁴ SMITH, D. Anthony. *Ethno-symbolism and Nationalism: Cultural Approach*. London: Routledge, 2009, s. 61. ISBN 9780415497985

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ ÖZKIRIMLI, Umut. *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2010, s. 155. ISBN 978-0230577336

¹⁶⁷ Tamtéž.

„*Nový Antipalacký*“. Zde věnuje citelné množství energie obraně nejen téměř mytologického období „před 13. stoletím“ jako ryze českého, ale také přímo i českých knížat a vládců před B. Bretholzem, který je z jeho úhlu pohledu „politicky“ pošpiňuje.¹⁶⁸ Pro Šustu tak český národní mýtus hraje zásadní roli, a to zejména v legitimaci teritoriálního nároku na „mýtickou“ vlast. Připomeňme, že území Čech Šusta definuje historickým „královstvím českým“, přičemž územně zdůrazňuje zejména „ochranný pás“ hraničních pohoří s Německem, a to například zde: „*V mírném způsobu drobnými a nenápadnými strážkami počíná se německý živel přelévati přes ochranný pás našich hranic*“.¹⁶⁹

Pakliže se snažíme zjistit, zda Šusta byl českým nacionalistou, je jeho dílo nutné komparovat s předpoklady vyloženými A. D. Smithem. Vyjma úzké vazby na národní vlast a mýtus, které byly prokázány dříve, je třeba srovnat Šustovo dílo i s nacionalistickými charakteristikami ze Smithovy teorie.

První bod o rozdělení lidstva na jednotlivé národy Šusta jednoznačně splňuje. Připomeňme román „*Cizina*“, ve kterém explicitně rozděluje jednotlivé postavy podle jejich národností, často vyzdvihuje jejich odlišné charaktery podle zemí jejich původu (*anglický lord, nespoutaná Italka, smířlivý Švýcar*).¹⁷⁰ Vyjma beletristické tvorby je toto poté nejvíce citelné na Šustově vztahu k Německu. Šusta opakovaně vnímá Německo jako hrozbu a porovnává německý národní mýtus s českým. Připomeňme například dílo „*Nový Antipalacký*“, kde s Bretholzem soupeří v prokázání odlišnosti českého knížecího dvora od franského knížecího dvora.¹⁷¹

Druhý bod ohledně vnímání národa jako zdroje politické moci Šusta prokazuje zejména v díle „*Seburčení Němců u nás*“, ale také ve spisu „*Náš poměr k Němcům*“. V obou těchto textech vnímá německé státoprávní snahy jako hrozbu pro politickou moc ve státě, která je určována zejména *vůdčí rolí* československého národa. Zdaleka nejlépe je to poznatelné na Šustově frázi: „*(Němci) vkrádají se jako lišky, ale vládli by jako lvi*“.¹⁷²

Třetí bod ohledně loajality k národu před jinými loajalitami Šusta jednoznačně nesplňuje, neboť z jeho textů nevyplývá žádný zásadnější postoj k otázkám loajality. Jako průkaznost loajality k národu lze snad chápat jen autobiografický román „*Cizina*“, ve kterém se postava Karla nakonec rozhodne upřednostnit své národní cítění před vším ostatním, ale z jiných textů jednoznačná silná loajalita v Šustově případě nevyplývá.

¹⁶⁸ ŠUSTA, Josef. *Nový Antipalacký. Český časopis historický*, 1913, 19, s. 442. ISSN 0862-6111

¹⁶⁹ ŠUSTA, Josef. *Z dob dávných i blízkých: Sběrka rozprav a úvah*. Praha: Vesmír, 1924, s. 297.

¹⁷⁰ ŠUSTA, Josef. *Cizina*. Praha: Bursík a Kohout, 1914 – postavy Foxtera, Biancy a Finslera.

¹⁷¹ ŠUSTA, Josef. *Nový Antipalacký. Český časopis historický*, 1913, 19, s. 278. ISSN 0862-6111

¹⁷² ŠUSTA, Josef. *Seburčení Němců u nás. Večerní České slovo*, 14. 9. 1938, s. 2.

Čtvrtý bod související se svobodou skrze členství v národě Šusta již ovšem splňuje, neboť opakovaně vyzdvihuje Československo jako garanta svobody pro československý národ, který této svobody dosáhl osvobozením se od cizí nadvlády a státní samostatností. Zmiňme například tuto frázi z projevu „*Dvacet let od počátku Velké války*“: „...*cítili jsme, jak ostře, chladná cizí ruka rozhoduje o našich životech a statcích, zcela proti naší vůli a našim touhám.*“¹⁷³

Pátý bod o vyjádření svobody a sebevyjádření úzce souvisí s čtvrtým bodem a není důvod pochybovat o tom, že Šusta silně zastával obhajobu českého jazyka, kultury a identity.

Šestý bod ohledně světového míru na základě plurality svobodných národů Šusta opět splňuje, jak prokazuje výše zmíněný projev „*Dvacet let od počátku Velké války*“. Zde Šusta opakovaně zdůrazňuje, že pouze rozdělení Evropy definované versailleským mírem, ve kterém jsou svobodné malé národy osvobozené od koloniální nadvlády, může být zárukou míru.

Na základě této analýzy lze tedy jednoznačně uvažovat, že Šustovo vnímání národnostních otázek nese v sobě prvky nacionalismu vycházejícího ze Smithovy teorie. Fakt, že Šusta prosazoval český nacionalismus, dokazuje i jeho vazba na tvorbu mýtů a vlasti.

Z typů nacionalismu, které Smith představuje, se dá poté uvažovat, že Šusta zastává **druhou verzi teritoriálního nacionalismu**. Šusta usiluje o integraci rozličných národností uvnitř československého státu i národa, zejména na občanském základě. Jeho cílem je plnohodnotná integrace Němců do této státnosti. Toto lze prokázat například textem „*Náš poměr k Němcům*“, ve kterém uvádí: „*Podstatě našeho ducha je cizí představa, že bychom měli německý živel dusit tlakem umělým, odpírati mu rovnoprávnost v životě kulturním, a činiti ze spoluobčanů německého jazyka poddané druhého řádu*“.¹⁷⁴

¹⁷³ ŠUSTA, Josef. *Dvacet let od počátku Velké války* [zvukový záznam MP3]. Archiv Českého rozhlasu, 1934 [cit. 2024-06-26]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/prvorepublikove-dejepisectvi-u-mikrofonu-8093532/2>

¹⁷⁴ ŠUSTA, Josef. *Z dob dávných i blízkých: Sbírká rozprav a úvah*. Praha: Vesmír, 1924, s. 307.

4 Srovnání Šustových textů se soudobými autory z období první republiky

Vzhledem k primárnímu zaměření této práce na Šustův vztah k německé menšině zejména v Československu se nabízí srovnávat Šustovu pozici s tehdejšími autory a teoretiky, z nichž mnohé Šusta dobře znal a pravděpodobně s nimi i osobně debatoval a polemizoval, přestože o tom nejsou dochovány detailní archivní materiály. Z období zkoumaných děl se poté k porovnání nejvíce nabízí využívat Šustovu tvorbu a myšlenkový směr právě v období první republiky. Šusta byl zastáncem první republiky jakožto dvoujazyčného státu. Nezpochybňoval nijak německou přítomnost na jejím území, ale daná území vnímal specificky jako historicky česká a prosazoval české vedení v tomto státu. Přesto, prosazoval rovněž i kompletní rovnost a integraci „českých Němců“ a také jejich obranu před německým imperialismem, který považoval za primární důvod vzniku národnostních sporů uvnitř Československa.

4.1 Kamil Krofta

Významný československý politik a historik Kamil Krofta (17. 7. 1876-16. 8. 1945) se nabízí jako jedna z prvních osobností, které lze se Šustou porovnávat. Oba muže spojuje až příliš mnoho. Nejenže jsou oba muži prakticky stejně staří, ale pocházejí i z velmi podobného prostředí vyšší společenské třídy (otec Kamila Krofta, Josef Krofta, byl významným advokátem, říšským poslancem, a starostou Plzně).¹⁷⁵ Oba zároveň společně studovali na Karlo-Ferdinandově univerzitě jako historici a byli součástí Gollovy školy. Oba měli úzký vztah k Itálii, kde Kamil Krofta působil jako vyslanec ve Svatém stolci a Šusta jako vedoucí Československého ústavu v Římě. O tom, že se oba muži dobře osobně znali, svědčí i to, že mezi nimi existuje dochovaná osobní korespondence v Národním Archivu.¹⁷⁶ Krofta je rovněž určen jako jedna z osob, která má podle Šustova dopisu na rozloučenou vyřídit jeho pozůstalost.¹⁷⁷

Němci v Čechách (1927)

Dílo Kamila Krofta „*Němci v Čechách*“ vychází v roce 1927. Toto dílo bezprostředně nereaguje na žádná předchozí Šustova díla, ale v úvodu reaguje na Šustu samotného jako politickou osobnost.¹⁷⁸

¹⁷⁵ BARTOŠ, František Michálek. *Kamil Krofta*. Praha: Orbis, 1946.

¹⁷⁶ Viz NA ČR, fond Josef Šusta, inv. č. 727. V inventáři je uvedeno, že korespondence je součástí kartonu č. 16.

¹⁷⁷ ŠUSTA, Josef. Šustův epilog. *Svobodné noviny*, 17. 6. 1945, 23, s. 3. ISSN 1802-6273

¹⁷⁸ KROFTA, Kamil. *Němci v Čechách*. Praha: Orbis, 1927, s. 5.

Kroftovo dílo je zahájeno reflexí na polemiku českých historiků s Bretholzem z roku 1912, ve které vyzdvihuje jmenovitě Šustovo odmítnutí tohoto textu a teorie (reflektuje tak text „*Nový Antipalacký*“, který ovšem již v uvedené stati na rozdíl od Šusty zmíněn není). Samotný projev je strukturován podobně jako Šustova díla a věnuje se i stejným otázkám. Krofta popisuje vývoj německé přítomnosti v Československu téměř identicky jako on. Rovněž souhlasí, že Němci přišli do Čech až v 12. století, a to pozvolnou migrací z benevolence ryze českých autonomních panovníků.¹⁷⁹ Stejně jako Šusta uvažuje, že existují „cizí“ Němci a „čeští“ Němci, ale na rozdíl od Šusty toto dokazuje již přímými historickými důkazy a argumentuje, že tato skutečnost je vnímána již od dávného středověku.¹⁸⁰ Demonstruje, že například „*Němec Petr Žitavský dal v první polovici 14. století Čechům jedno z nejznamenitějších děl Kroniku zbraslavskou a... můžeme jej nazvat opravdovým českým vlastencem*“.¹⁸¹ Rovněž se domnívá, že došlo ke stejnému vývoji „nového počestění“ po husitských válkách, ale na rozdíl od Šusty silně prosazuje, že za to byl zodpovědný „přirozený vývoj poměrů národnostních“, ve kterých mnoho Němců padlo.

Krofta rovněž spekuluje, že prokázání „českých“ Němců lze usuzovat i z dalšího vývoje. Dle něj tito „počestělí“ Němci historicky existují a spolupracují s českým národem již minimálně od Bílé Hory. Jak popisuje: „*Ačkoli v bitvě na Bílé Hoře byli poraženi nejen Čechové sami, nýbrž také jejich němečtí souvěrci, vzešla přece z této porážky škoda jenom české národnosti*“.¹⁸² Krofta je nicméně vůči „českým“ Němcům mnohem optimističtější než Šusta. Následně se věnuje otázkám politickým v 19. století a dále prosazuje, že „čeští“ Němci byli u toho, když Češi prosazovali svůj národnostní program a podporovali například české národní hnutí.¹⁸³ Konflikt byl poté dle něj zahájen až s příchodem „velkoněmeckého“ hnutí, které vedlo mezi Němci k rozdělení. Krofta je rovněž horlivým zastáncem československé státnosti, která se podle něj sice realizovala bez součinnosti Němců, ale „*přesto je k nim spravedlivá*“.¹⁸⁴ To Krofta prokazuje svým argumentem, že jak již uvedl dříve, součinnost „českých“ Němců je pro Československo přirozeným stavem, čímž se kompletně od Šusty odlišuje. Krofta je totiž i velmi optimistický k integraci Němců do československé politiky. „*Dosavadní vývoj politiky našich Němců, jenž dospěl až ke vstupu německých zástupců do vlády, dává za pravdu těmto očekáváním*“.¹⁸⁵

¹⁷⁹ KROFTA, Kamil. *Němci v Čechách*. Praha: Orbis, 1927, s. 7.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 10.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Tamtéž, s. 16.

¹⁸³ Tamtéž, s. 22. Krofta toto dokazuje přednáškou dr. Klieberta.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 36.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 37.

Krofta vyzdvihuje i to, že „čeští“ Němci mohou Československu výhodně pomáhat svým napojením na Německo – zejména obchodně. Domnívá se, že Němci by mohli „najít svůj dějinný úkol“ právě ve zlepšení vztahů s německým státem a stali by se „pojítkem“ mezi oběma národy.¹⁸⁶

4.2 Emanuel Rádl

Další významnou osobností, paralelující Šustův život, je významný československý profesor a biolog Emanuel Rádl (21. 12. 1873-12. 5. 1942). Autor významného díla „*Válka Čechů s Němci*“ byl rovněž pravidelným Šustovým dopisovatelem a jak dokazuje dochovaná korespondence, opět spíše osobního charakteru.¹⁸⁷ Rádl byl na rozdíl od Šusty a Krofty synem drobného obchodníka a svoje zaměření věnoval primárně biologii a zoologii, přestože se věnoval i filozofii. Ačkoliv je obvykle porovnáván s jinými autory, zejména s T. G. Masarykem, srovnání se Šustou a Kroftou se rovněž nabízí. Kniha navíc vyšla v roce 1928, čímž se jeví být možnou reakcí i na Kroftův text.¹⁸⁸

Válka Čechů s Němci (1928)

Emanuel Rádl věnuje svou knihu otázce národnostního sporu mezi Němci a Čechy. Na rozdíl od Šusty i Krofty je již apriori zastáncem pozice, že oba národy jsou mezi sebou ve faktické rozepři, a proto nemohou spolu dost dobře koexistovat bez konfliktu. Jak uvádí již v předmluvě své knihy: „*Válka rozřešila tyto spory jen pro neprozíravé politiky, kteří se domnívají, že meč může být ultima ratio také ve věcech kulturních*“.¹⁸⁹ Národnostní spory dle Rádla pramení z násilí, vedou k násilí a jejich řešení je složitější než pouze použití „parlamentních technik“. Rádl se domnívá, že „smlouvy“ nemohou stačit k vyřešení národnostních sporů, a je kritický k československé státnosti. Jako příklady „nefunkčnosti“ smluv ukazuje poté například Edikt nantský nebo Mír vestfálský.

Pro Rádla je československá státnost „příměří“¹⁹⁰ mezi znesvářenými národy, které se díky němu dokáží dohodnout na jakýchsi základech, zejména na půdě parlamentní, ale nikoliv ve veřejném životě. Rádl vyzdvihuje, že Československo podle něj realizuje i protiněmeckou politiku, se kterou on nesouhlasí. Domnívá se, že československé vládní elity samy sebe oslepily slovy o absenci nenávisti k Němcům, že přehlédly, že se samy topí v nacionalismu

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 40.

¹⁸⁷ NA ČR, fond Josef Šusta, inv. č. 727. V inventáři je uvedeno, že korespondence je součástí Kartonu číslo 8.

¹⁸⁸ RÁDL, Emanuel. *Válka Čechů s Němci*. Praha: Melantrich, 1993. ISBN 80-7023-147-5

¹⁸⁹ Tamtéž, Předmluva, s. 1.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 2.

československém.¹⁹¹ Zde se vytváří paralela i na Josefa Šustu, který bezesporu k československé elitě patřil, ale ačkoliv nominálně prosazoval její integraci, jeho cílem ve skutečnosti nikdy nepřipouštěl spolupodíl Němců na vládě.

Podobně poté působí i Kamil Krofta, když nevině a optimisticky vyzdvihuje, že je vlastně „jedno“, že Němci se na Československu nepodíleli a že jim „časem dojde“, jak je pro ně skvělé, přičemž se následně zaměřuje zejména na to, jak by je mohl československý stát využít k tomu, aby sám zbohatl.

Podle Rádlův základní myšlenka Československa vychází z kulturního pojetí státu.¹⁹² Argumentuje, že tato myšlenka stanovuje, že „*stát je vyvrcholením kulturních snah obyvatelstva*“ a tedy by měl být přístupný pro všechny národnosti. Rádl ale soudí, že je v praxi řízen pouze Čechy, a požaduje „*odluku národnosti od státu*“. V tomto směru zjevně vnímá národní stát (Československo) jako odlišnou entitu od národa (Čechoslováků) a jeho cílem je ji vytvořit skutečně pro všechny jeho členy, čímž je v rozporu s Šustou, který Československo vnímá jako integrální součást českého národa jako takového.

Rádl je zastáncem názoru, že německý a český jazyk společně „*existovaly již v době Cyrila a Metoděje jako dvě přírodní skutečnosti*“.¹⁹³ Tím jde zcela proti historickému výkladu Šusty i Kroftů, kteří se domnívali, že vyššího významu mají Němci v našich dějinách až přibližně od 12. až 13. století dále. Podobně se s nimi rozchází i v dalším historickém výkladu. Například uvádí, že husitská revoluce neměla téměř žádný národnostní charakter (Šusta i Krofta ji prosazují jako prokázání vzniku „českých“ Němců).¹⁹⁴

Rádl je tedy zastáncem pozice, že československá státnost je postavena na schizofrenním společném uvěznění obou národů v „příměří“, obaleném lidskými právy, ústavou a smlouvami. Sám je k této státnosti kritický a varuje před dalším vývojem. Tím stojí zcela proti Josefu Šustovi, jenž je obráncem Československa v jeho současné podobě.

Rádl je proponentem autonomie německé uvnitř Československa.¹⁹⁵ Domnívá se, že etnicky (biologicky) mezi Čechy a Němci nejsou téměř žádné rozdíly, a proto vychází z rozdílů kulturních i jazykových. Územní nároky, pro Šustu velmi důležité, Rádl vůbec neuznává. Domnívá se, že přestože Československo je postaveno na de facto rasovém základě, je utvořeno tak, aby v něm vládli příslušníci českého „kmene“.¹⁹⁶

¹⁹¹ Tamtéž, s. 3.

¹⁹² RÁDL, Emanuel. *Válka Čechů s Němci*. Praha: Melantrich, 1993, s. 4. ISBN 80-7023-147-5

¹⁹³ Tamtéž, s. 15.

¹⁹⁴ Tamtéž, kapitola 2., zejména sekce M) Češi a Němci, s. 15.

¹⁹⁵ Tamtéž, kapitola 3., zejména sekce O) Autonomie, s. 22.

¹⁹⁶ Tamtéž, kapitola 4., s. 9.

Závěr

Josef Šusta prošel během svého života ve svém vztahu k nacionalismu a německé menšině uvnitř českého území velmi komplikovaným vývojem, přesto však vždy jednoznačně odmítal separatismus německé menšiny v Čechách a její právo na jakoukoliv národnostní státní samostatnost. Komparace myšlenek Josefa Šusty s teoriemi nacionalismu od Anthonyho D. Smithe poté prokázala, že Šusta byl jednoznačně československým nacionalistou teritoriálního typu a jakékoliv odtržení území vnímaného jako mýtickou „vlast“ odmítal. Ačkoliv byl pravděpodobně spolupracovníkem protektorátních struktur spolupracujících s nacismem, své postavení nevyužil k tomu, aby své pozice zpětně měnil a retrospektivně znevažoval tak, jak byl obviňován. Je zřejmé, že ačkoliv pracoval v době protektorátu pravděpodobně pod tlakem na vytvoření „spolupracujícího textu“ a jedno takové dílo skutečně napsal, tento jeho výtvar tyto otázky neřeší a nereviduje dostatečně významně na to, aby jej šlo brát jako zásadní. Šusta v něm navíc konkrétní kroky, jako například zabránění Sudet, nikterak nezmiňuje. Domnívám se tedy, že právě projev *„Říše a Čechy v dějinách“*, který jako jediný jde proti ostatní Šustově tvorbě, byl skutečně formou osobního protestu, proti jinak konzistentním Šustovým myšlenkám.

Jeho úvahy a postoje lze poté po podrobné analýze zhodnotit takto – Šusta se národnostním otázkám vůbec nevěnoval až do zhruba 40 let svého života a poté v sobě z blíže nespecifikovaných důvodů, pravděpodobně osobního charakteru, objevil silný nacionalistický cit. Ten vedl k progresivnímu životnímu obratu, ve kterém se začal postupně účastnit debat o těchto otázkách „po svém“ na straně českého nacionalismu. Zatímco v době Rakousko-Uherska měla tato podpora charakter akademických konfrontačních diskusí, v době Československa přechází plynule v jednoznačnou obranu této nové státnosti včetně její územní celistvosti. Šusta věnuje v této době enormní množství času a energie tomu, aby tuto celistvost podpořil a prosadil integraci menšiny „českých“ Němců do nového státu. Je zřejmé, že nejenom, že odmítá osamostatnění této menšiny, dokonce aktivně proti němu i bojuje, a to články podporujícími kroky československé vlády či vytvářením příruček pro československé vojáky. Šusta sám je sice konzistentní ve svých myšlenkách, ty ale obsahují silné vnitřní rozpory – je očividné, že jeho názor ohledně existence „českých“ Němců nebyl nikdy jednoznačně rozvinut skutečně konkrétními důkazy, vyjma relativně slabých historických argumentů, a to takovým způsobem, jako to činil například Šustův přítel Kamil Krofta. Šusta se rovněž nikdy nijak politicky neangažoval, aby integraci této menšiny, jejímž byl teoretickým prosazovatelem, reálně jakkoliv prosadil.

A to i přesto, že byl členem prvorepublikové elity, měl významný společenský vliv, a dokonce zastával i funkci ministra školství v úřednické vládě Jana Černého, která by mu takový proces ovlivnit umožnila. Co se týče jeho činnosti v letech válečných, obsahuje snad jakési formy skrytého protestu (*dvojsmysly v textu „Říše a Čechy v dějinách“*, *podpora studentů*), ale fakticky je významná zejména absence explicitně kolaborující literatury. Šusta se v době protektorátu ve skutečnosti zachovává podobně jako v době Rakousko-Uherska, tedy s nastupující cenzurou se věnuje nesouvisejícím historickým textům, jakými je například studie o Elišce Přemyslovně, a otázky související s národnostním sebeurčením „českých“ Němců již nikdy znovu neřeší. Poklesky osobního charakteru, jako jsou členství v různých kolaborujících organizacích, nelze bez kompletní znalosti okolností jednoznačně posoudit a vyvodit z nich souvislost ovlivňující Šustovo myšlení.

Přesto však jeho přínos ohledně těchto otázek nelze vůbec zanedbávat – jak tato práce prokazuje, Šusta byl vyjma své činnosti historické i politický myslitel, který ve kritickém období první republiky prosazoval nové a neotřelé myšlenky, včetně myšlenek politických. Jako obzvlášť zajímavá se poté jeví jeho koncepce „vývoje“ národnostních menšin uvnitř státních celků, která ovšem bohužel zřejmě nezůstala dostatečně rozvinuta, snad i kvůli absenci dochovaných archivních materiálů. Je nicméně zřejmé, že Šusta měl na danou problematiku silný názor a mohl se podílet na ovlivňování dalších relevantních autorů ohledně národnostních otázek v Československu. Velmi přínosné by mohlo být rozvinutí jeho vlivu na Kamila Kroftu, který byl politicky mnohem vlivnější osobností než Šusta, ale část Šustových myšlenek prosazoval v reálné politice jako ministr zahraničí. Práce nicméně jednoznačně prokazuje, že Josef Šusta byl obráncem československé státnosti v její kompletní územní celistvosti, jen to pouze nebylo věcí veřejnou či známou. Toto „skrývání“ Šusty se mu nakonec stává osudným – neschopen svou pozici dostatečně prokázat, Josef Šusta je teprve nyní vnímán retrospektivně jako oběť nacistické perzekuce, zatímco soudobě byl vnímán jako kolaborující osobnost a uštván až k sebevraždě.

Zdroje

Odborné knihy:

BARTOŠ, František Michálek. *Kamil Krofta*. Praha: Orbis, 1946.

FORST, Vladimír, Jiří OPELÍK a Luboš MERHAUT. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce 4, část I. S-T*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1670-6

KOSTLÁN, Antonín. *Druhý sjezd československých historiků (5. - 11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepiscetví v letech 1935–1948*. Praha: Archiv AV ČR, 1993. ISSN 0323-1313

KROFTA, Kamil. *Němci v Čechách*. Praha: Orbis, 1927.

PASÁK, Tomáš. *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 978-80-71842-55-2

RÁDL, Emanuel. *Válka Čechů s Němci*. Praha: Melantrich, 1993. ISBN 80-7023-147-5

SMITH, D. Anthony. *National Identity*. New York: Penquin Books, 1991, s. 272. ISBN 978-80-140125-65-8

SMITH, D. Anthony. *The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant, and Republic*. New Jersey: Wiley-Blackwell, 2008, s. 31-36. ISBN 9781405177993

SMITH, D. Anthony. *Ethno-symbolism and Nationalism: Cultural Approach*. London: Routledge, 2009, s. 27. ISBN 9780415497985

ŠUSTA, Josef. *Cizina*. Praha: Bursík a Kohout, 1914.

ŠUSTA, Josef. *Dějiny Evropy v letech 1812-1870*. Praha: Vesmír, 1922, sv. 1.

ŠUSTA, Josef. *Z dob dávných i blízkých: Sbirka rozprav a úvah*. Praha: Vesmír, 1924.

ŠUSTA, Josef. *Světová politika v letech 1871-1914*. Praha: Vesmír, 1931, sv. 6.

ŠUSTA, Josef. Můj otec. In: *Léta dětství a jinošství: vzpomínky I*. Praha: Melantrich, 1947, s. 53–76.

WINTER, Eduard. *Tausend Jahre Geisteskampf im Sudetenraum*. Salzburg, 1938.

Odborné články:

BLÜML, Josef. Historik Josef Šusta v době okupace. *Výběr*, 1998, 35/1. s. 17-29. ISSN 1212-0596

FRANK, Karl Hermann. *Čechy a Morava v Říši*. Praha: Orbis, 1942.

- HANZAL, Josef. Poslední dopis Josefa Šusty. *Dějiny a současnost*, 1991, č. 3, s. 52. ISSN 0418-5129
- JIROUŠEK, Bohumil. Josef Šusta, nestor českého rybníkářství. *Historický obzor*, 1998. ISSN 1210-6097
- KLIK, Josef: Vzpomínky na Josefa Šustu z doby okupace. *Jihočeský sborník historický*, 1969, 38. ISSN 0323-004X
- KOŠTÁL, Karel. Několik hrobů na hřbitově u sv. Matěje. *Hanspaulka*, 2014, 17(2).
- KUBIŠOVÁ, Zuzana. „Národní identita: trvání a změna.“ In: Jiří Šubrt (ed.). *Soudobá sociologie V (Teorie sociální změny)*. Praha: Karolinum, 2013, s. 149-150.
- KVAČEK, Robert. Prezident druhé republiky. *Emil Hácha: Před 70 lety zvolen třetím prezidentem ČSR*, 2008, s. 65. ISBN 978-80-87129-12-8
- LACH, Jiří. Šustovy italské pobyty a jejich odkaz v románu Cizina. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: 9. ročník odborné konference (11.-12. října 2000)*. Olomouc: Státní vědecká knihovna. ISBN 80-7053-219-X
- ÖZKIRIMLI, Umut. *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2010, s. 155. ISBN 978-0230577336
- SMITH, D. Anthony. „When is a Nation“. In: *Geopolitics*, 2002, s. 18. ISSN 1557-3028
- SMITH, D. Anthony. „When is the Nation?“. In: Atsuko Ichijo, Gordana Uzelac (eds.). *Towards an Understanding Theories of Nationalism*. New York: Routledge, 2005, s. 97.
- ŠÁMAL, Petr. Josefa Šusty léta protektorátní. *Dějiny a současnost*, 1998, roč. 20. ISSN 0418-5129
- ŠUSTA, Josef. Das Sudetendeutschtum. *Český časopis historický*, 1938, 44, s. 558. ISSN 0862-6111
- ŠUSTA, Josef. Nový Antipalacký. *Český časopis historický*, 1913, 19. ISSN 0862-6111
- ŠUSTA, Josef. Sebeurčení Němců u nás. *Večerní České slovo*, 14. 9. 1938, s. 2.
- ŠUSTA, Josef. Eliška Přemyslovna. *Česká žena v dějinách národa*, 1940.
- ŠUSTA, Josef. Pekař a cizina. *Přítomnost*, 1943, 17, č. 7, s. 98-100 a č. 8, s. 114-116.
- j.s. Dospolupracovali. *Svobodné noviny*, 3. 6. 1945, 11, s. 3. ISSN 1802-6273
- ŠUSTA, Josef. Šustův epilog. *Svobodné noviny*, 16. 6. 1945, 22, s. 3. ISSN 1802-6273
- ŠUSTA, Josef. Šustův epilog. *Svobodné noviny*, 17. 6. 1945, 23, s. 3. ISSN 1802-6273

Archiválie:

ANM, fond Josef Klik, inv. č. 1129, zpráva Karla Hetteše.

MÚ-AAV ČR, fond ČAVU, kart. 334, inv. č. 1094.

MÚ-AAV ČR, fond Josef Šusta, inv. č. 1095.

MÚ-AAV ČR, fond ČAVU, sign. III-B, kart. 1942, spisy 1942, telegram MŠANO z 6. 6. 1942, č. j. 724.

MÚ-AAV ČR, fond Historický klub, karton 12.

NA ČR, fond Josef Šusta, inv. č. 727.

NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 1.

NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 36, inv. č. 157.

NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 36, inv. č. 165.

NA ČR, fond Josef Šusta, kart. 36, inv. č. 168.

NA ČR, fond Ministerstvo školství a národní osvěty, osobní spisy Josefa Šusty.

Akademické práce:

FORMÁNEK, Martin. *Josef Šusta – president České akademie věd a umění (1939–1945)*

[online]. Praha, 2014 [2024-07-03]. Dostupné z:

<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/52930/140028582.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Zdroje jiné:

ČESKOSLOVENSKO. Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu československého, 1945, částka 9, s. 25-31. ISSN 1804-0705. Dostupné z:

<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=16&r=1945>

KOŠINOVÁ, Marie. *Josef Šusta – historik*. [online]. In: Třeboňsko.cz, 8. 1. 2021 [cit. 2024-06-07]. Dostupné z: [https://www.trebonsko.cz/josef-susta-](https://www.trebonsko.cz/josef-susta-historik?utm_source=rss&utm_medium=rss-nejnovejsi&utm_campaign=rss-cl-13106)

[historik?utm_source=rss&utm_medium=rss-nejnovejsi&utm_campaign=rss-cl-13106](https://www.trebonsko.cz/josef-susta-historik?utm_source=rss&utm_medium=rss-nejnovejsi&utm_campaign=rss-cl-13106)

SOA Třeboň. Narození Josefa Šusty mladšího v matrice narozených pro město Třeboň. In: *DigiArchiv*. [online]. [cit. 2024-06-07]. Matrika N. 1867-1875, kniha 13. Farní úřad Třeboň. Dostupné z: <https://digi.ceskearchivy.cz/8027/253>

Knihovna památníku národního písemnictví. *Pátečníci (skupina)* [online]. [cit. 2024-07-10]. Dostupné z: https://arl.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/arl-pnp/cs/detail-pnp_us_auth-0104169-Patecnici-skupina/

ŠUSTA, Josef. *Dvacet let od počátku Velké války* [zvukový záznam MP3]. Archiv Českého rozhlasu, 1934 [cit. 2024-06-26]. Dostupné z: <https://temata.rozhlas.cz/prvorepublikove-dejepisectvi-u-mikrofonu-8093532/2>

ŠUSTA, Josef. *Říše a Čechy v Dějinách* [přepis projevu]. In: NA ČR, 1942.